

A | Ω

keresztyén igazság

az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

Új folyam 145. szám

2025. 1. szám

tartalom

igehirdetés

Bácskai Károly: Hol vannak, akik feltámadtak? / 1

tanulmányok

Kertész Botond: A budahegyvidéki evangélikus

gyülekezet meghurcolása, 1959–1963. 2. rész / 4

Isó Gergely: Ordass Lajos evangélikus püspök második félreállítása 1958-ban / 16

Tubán József: „Bizonyosságtevők fellege”.

A szentek szerepének és tiszteletének lutheránus értelmezése / 28

Tartalmi összesítők / 40

keresztyén igazság

Az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 145. szám – 2025. 1. szám

Felelős szerkesztő: Isó Dorottya, e-mail: isodorottya66@gmail.com

A szerkesztőbizottság tagjai: Isó Dorottya, Ittész János, Jankovits Béla,

Kovács László, Tubán József, Weltler Gábor

Észrevételeiket, hozzászólásaikat örömmel fogadjuk, kérjük, hogy a felelős szerkesztő e-mail címére küldjék.

Olvasószerkesztő: Ittész Dániel

Tördelőszerkesztő: Dénes Tamás

Felelős kiadó: ifj. Zászkaliczky Pál

Kiadó: Ordass Lajos Alapítvány, 1171 Budapest, Lenkeház u. 2. www.ordass.hu

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém **Felelős vezető:** Szathmáry Attila

HU ISSN 0865-2163 – Törzsszám: 1996/320 – Eng.szám: III./E1/20/1989

Hol vannak, akik feltámadtak?

⁵¹És íme, a templom kárpitja felülről az aljáig kettéhasadt, a föld megrendült, és a sziklák meghasadtak. ⁵²A sírok megnyíltak, és sok elhunyt szentnek feltámadt a teste. ⁵³Ezek kijöttek a sírokból, és Jézus feltámadása után bementek a szent városba, és sokaknak megjelentek.

⁵⁴Amikor pedig a százados, és akik vele őrizték Jézust, látták a földrengést és a történeteket, nagyon megrémültek, és így szóltak: Bizony, Isten Fia volt ez! ⁵⁵Volt ott sok asszony is, akik távolról figyelték mindezt. [...]

⁵⁷Amikor beesteledett, eljött egy Arimátiából való gazdag ember, név szerint József, aki maga is tanítványa volt Jézusnak. ⁵⁸Elment Pilátushoz, és elkérte Jézus holttestét. [...] ⁵⁹[E]lvitte a holttestet, tiszta gyolcsba göngyölte, ⁶⁰és elhelyezte a maga új sírjába, amelyet a sziklába vágatott. A sír bejáratához egy nagy követ hengerített, és elment. [...]

Jézus halálának hatása a sírokig eljutott.

⁶²Másnap pedig, szombaton, összegyűltek a főpapok és a farizeusok Pilátusnál, ⁶³és így szóltak: Uram, eszünkbe jutott, hogy ez a csaló még életében ezt mondta: Három nap múlva feltámadok! ⁶⁴Ezért parancsold meg, hogy őrizzék a sírt a harmadik napig, nehogy tanítványai odamenjenek, és ellopják őt, azután azt mondják a népnek: Feltámadt a halottak közül! Ez az utóbbi csalás rosszabb lenne az előzőnél. ⁶⁵Pilátus azonban ezt válaszolta: Van őrségetek, menjetelek, őriztessétek ti, ahogyan tudjátok! ⁶⁶Ők pedig elmentek, lepecsételték a követ, és őrséggel őriztették a sírt. (Mt 27,51–66)

A remény horgonya

Félreértés ne essék, a fenti idézet első mondatai valóban a Bibliából származnak, nem pedig egy hollywoodi horrorfilm forgatókönyvéből. Egy ritkán említett, homályos és titokzatos nagypénteki-húsvéti evangéliumi szakasz bevezető sorai ezek, amelynek tanúsága szerint Jézus halálakor a sírok megnyíltak, több ott pihenő test megelevenedett, és kijött a végső nyugvóhelyéről, majd Jézus feltámadása után látványosan megmutatta magát a városbelieknek. Természetes, hogy feszegeti a bibliaolvasó ember fantáziáját a kíváncsiság, vajon hogyan történhetett mindez. Még inkább felcsigázhatja hívő érdeklődésünket, ha becsületesen vállaljuk: közelebbi adat nincs arra nézve, hogyan jelentek meg ezek a szentek, és mi történt velük nagypéntektől húsvétig. Azt sem tudjuk, hol lehetnek azóta. Egyvalamit azonban biztosra vehetünk, és pedig azt, hogy Jézus halálának hatása a sírokig eljutott.

Mellőzzük most az események nehezen értelmezhető mozzanatait és kísérőjelenségeit, és összpontosítsunk az ünnepi mondanivalóra! Igaz, jogosan magára vonhatja figyelmünket a templomi kárpit kettészakadásának bizarr ténye és a földindulás sziklákat hasító ereje, de az is csupán azért, hogy az érdemi közlendőt példázza: nincs többé semmiféle akadály az ember

előtt, nyitva áll az út Isten felé! A szentek szentje nem megközelíthetetlen terület a hívek számára, mint egykor a jeruzsálemi templomban, és nem egyvalakinek, a főpapnak a ritka kiváltsága, hogy oda belépjen. A Krisztustól kapott teológiai szabadság kezdettől fogva maradandó reményforrása volt a keresztyéneknek. Úgy gondoltak arra, mint biztos és erős horgonyra, „amely behatol a kárpit mögé, ahova elsőként bement értünk Jézus”; „bízhatunk abban, hogy bemehetünk a szentélybe Jézus Krisztus vére által”; „járuljunk azért oda igaz szívvel és teljes hittel”. (Zsid 6,19–20; 10,19.22).

A sírral szemben

Jézus halálának körülményei kétségtelenül megrendítőek és titokzatosak, de éppoly egyediek a halálát követő események is. Kétezer esztendő távolából ma is visszhangot vet a kereszttel együtt parancsot teljesítő katonák rémült kiáltása: „Bizony, Isten Fia volt ez!” (Mt 27,54) Meghökkenthet minket, hogy Jézus közvetlen követőit nem találjuk a Golgotán: családjaik nőtagjai figyelik csak kellő távolságból a történeteket. A leszálló szürkületben feltűnik azonban egy más-hol is elkötelezett és talán ezért sem első vonalbeli tanítvány alakja.

feltűnik ... egy máshol is elkötelezett és talán ezért sem első vonalbeli tanítvány alakja.

Sz. Tóth Ildikó így ír róla: „A péntek véget ért, beesteledett. Kiüresedett a tér. A kivégzésre összecsendült tömeg eloszlott, a tanítványok elfutottak. Elhallgattak a fájdalmas kiáltások, a haláltusák hangjai, az asszonyok sírása, a kato-

nák röhögése, a főpapok gúnyolódása. Csend van. Még nem jött el az ideje az öröm hangjainak sem. Még nem hallatszik a szikla gördülése, az örök rémült kiáltása, az angyal lágy szava, a húsvét hajnali fényben boldogan futó lábak csattogása. [...]

Ebben a csendben [...] előlép egy ember. Egyszer csak megtudjuk, hogy van itt egy József Arimátiából. Hogy gazdag és tekintélyes, derék és igaz, hogy tanácstag és tanítvány. Felbukkan egyetlen napra, egy szombatkezdő estére.

Most, amikor a nagyok és hangosak már nem fogadkoznak, már nem akarnak tüzet az égből, már nem lóbálnak kardokat és még nem is prédikálnak, még nem apostolkodnak, ő csendesen elmegy Pilátushoz és kér. Talán bátran vagy talán titokban és félelemmel, de bemegy, és elkéri Jézus testét. S többet már nem beszél. Gyolcsot vásárol, leveszi a testet a keresztről, begöngyöli, és saját új sírjába fekteti. Bezárja a sziklasírt egy nagy kővel, aztán hazamegy.”¹

Békesség Istentől

Nagypénteken túl, de még húsvéton innen, az evangélium nem némul el, és nem ér véget. Jézus első tanítványainak távollétében a testét őrző katonák tesznek hitvallást róla és a nagy-tanács egy gazdag, tekintélyes tagja áll ki mellette! A nehéz, sötét órák képesek hirtelen rábo-

1 Sz. Tóth Ildikó: Arimátiai József szombatja, <https://regi.reformatus.hu/mutat/arimatai-jozsef-szombatja/> (letöltve: 2024. december 23.).

rulni a szalmaláng lobbanású, gyertyafényként imbolygó hitekre, de napvilágra tudják segíteni az óvatosan titkolt, az inkognitóban tartott húséget is. Ha még kő rekeszti is el Jézus sírját, és ha még csak közeleg a húsvéti virradat, már tudni lehet, hogy Jézus halálával felfeslett az Isten és az ember közötti távolságot magában rejtő misztikum, a halál fekete szövete. A földrengés, a sziklák meghasadása a geológus számára is érdekes lehet, a teológusnak azonban még többet mutat: az emberi szívek megrendülését, amelyet az evangélium ezekkel az erőteljes képekkel megrázó szemléletességgel ábrázol.

Jézus halálakor azonban nemcsak a mélység rázkódott meg, de reszketett a felszín is: „Nincs nyugalom, nincs nyugalom, – s ez a / Nyugtalanóság, mint a járvány, ragad” – írja Reményik Sándor Békesség Istentől című versében.² Nemcsak a szolgálatos katonák és a Jézus sírjával szemben ülő asszonyok virrasztottak, de a főpapok és a farizeusok is élénken tanakodhattak az éjjel. Céljukat elérték, Jézus a sírban van – és mégis félnek! Arra számítottak, hogy ha sikerül elveszejteniük a názáreti prófétát, végre nyugtuk lesz már tőle. De nincs nyugalom: számukra még az örökre elnémított Jézus is veszedelmes ellenfél! A gyáva, bűnös ember a halott Jézus láttán és tudtán is szorong. Eszébe jut, mitől kell tartania, és igyekszik elhárítani a felelősséget magától. Szánalmas módon inkább őrt állítat Krisztus sírjához ahelyett, hogy maga állna ki érte. A hivatalos testületekben felbukkanhat ugyan egy-egy arimátiai József, a többség azonban a történelem forгатókönyvének megfelelően fog cselekedni.

Ó, ti, naiv főpapok, katonáitokkal és őrségetekkel együtt! Ó, ti, naiv farizeusok, a törvény betűjéhez való ragaszkodásokkal együtt! Ó, te, naiv Pilátus, bizonytalansággal és kézmosó talkáddal együtt, Róma hatalmával a hátad mögött! Vajon kicsoda állhatja útját Isten Lelkének? Vajon miféle őrség akadályozhatná meg a feltámadást? Victor János református lelkész találó szavaival: „És azóta is, ennek a világnak micsoda fegyveres ereje zárhatná sírba Jézust?”³

Nagypéntek és húsvét közös evangéliuma az, hogy Jézus halálának a jelentősége elhatott és elhat a halál és a sírok világába. Az evangélista nem tud vagy nem akar másként fogalmazni, mint úgy, hogy Jézus halálával „mozgolódás” kezdődött a sírokban, majd ez a lélegzetelállító – de inkább lélegzetelindító – változás Jézus feltámadásával nyilvánossá lett. Nagypéntek a halál világában egy olyan folyamat kezdetét jelentette, amelyet azután húsvét fejezett be. Felénk egy közös asztali naptár is arra emlékeztet, hogy nagypéntekre mindig húsvét következik!

Nagypénteken túl, de még húsvéton innen, az evangélium nem némul el, és nem ér véget.

számukra még az örökre elnémított Jézus is veszedelmes ellenfél!

2 Reményik Sándor *Összes verse*. 1. köt. Kolozsvár–Budapest, 2005, Polis Könyvkiadó – Kálvin Kiadó – Luther Kiadó, 616.

3 Victor János: *Jézus a sírban*. in: Máté evangéliuma – Elmélkedések, Budapest, 1986, Református Sajtóosztály, 191.

A budahegyvidéki evangélikus gyülekezet meghurcolása, 1959–1963. 2. rész

3. A meghurcoltatás krónikája (1959–1963)

1957. december 3-án az Elnöki Tanács határozata kimondta, hogy Vető Lajost tekintik az északi egyházkerület püspökének – másnap az északi egyházkerület tanácsa is Vető püspöksége mellett határozott. December 6-án az ÁEH fővárosi előadója informális megbeszélés során esperesi tisztségéről való lemondásra szólította fel Danhauser Lászlót, amely beszélgetés a lelkész feljegyzése szerint „szívélyes légkörben negatív eredménnyel zárult.”¹ A lelkész továbbra is élvezte gyülekezte támogatását, de esperesi tisztségét csak 1958. október 23-ig tudta megtartani.² Budahegyvidéki lelkészi állásában sem maradhatott meg sokáig. 1959. március 19-én küldte el azt a levelét Vető Lajosnak, mellyel bejelentette, hogy elfogadja, ha más gyülekezetbe helyezik.³ A gyülekezet presbitériuma április másodikán volt kénytelen tudomásul venni, hogy lelkésze a jövőben Bakonycsernyén fog szolgálni.⁴

A gyülekezet presbitériuma ismételten jegyzőkönyvbe vette tiltakozását

Danhauser távozása után Várady Lajos budavári lelkész-esperes vette át adminisztrátorként a szolgálatot és készítette elő az új lelkész megválasztását. A presbitérium a gyülekezet másodlelkészét, a pesthidegkúti szolgálatokat

végző, Hegyvidéken már 1955 óta szolgáló Ruttkay Elemért kívánta megválasztani. 1959. augusztus 18-án abban a tudatban ültek össze a presbiterek, hogy az egyházvezetőség – személy szerint Káldy Zoltán, a déli egyházkerület (területileg nem illetékes) püspöke – nem fog hozzájárulni Ruttkay megválasztásához. Hosszabb vita után az ülést vezető Várady két kérdést tett fel titkos szavazásra: Ruttkay meghívását, illetve a presbitérium lemondását lelkészválasztási jogáról és lelkész kiküldését az egyházvezetőség részéről. A vita során az is elhangzott, hogy Káldy Zoltán Zoltai Gyulát szándékozik a budahegyvidéki gyülekezetbe helyezni. Titkos szavazással tízen voksoltak Ruttkay meghívására, és öten a lelkészválasztási jogról való lemondásra. Várady meglehetősen sajátos jogértelmezéssel azt a határozatot mondta ki, hogy mivel egyik javaslat sem kapta meg a törvényben előírt 75%-os többséget, ezért úgy tekinti, hogy a presbitérium lemondott lelkészmeghívási jogáról.⁵ Az északi egyházkerület vezetősége 1959. szeptember

1 Budahegyvidéki Evangélikus Gyülekezet Levéltára (BHV), rendezetlen iratok, Danhauser László: Tájékoztató a legutóbbi közegyházi eseményekről, 1958 február].

2 Kerekes Tituszné – Kézdy Pál: *A Budahegyvidéki Evangélikus Gyülekezet története*. Piliscsaba, 2003, Fébé, 48.

3 BHV-jegyzőkönyvek 1959, 62. Danhauser László Vető Lajosnak, 1959. március 13.

4 BHV-jegyzőkönyvek 1959, 58–60. Presbiteri ülés jegyzőkönyve, 1959. április 2.

5 BHV-jegyzőkönyvek 1959, 77–81. Presbiteri ülés jegyzőkönyve, 1959. augusztus 18.

9-én kelt okiratával Zoltai Gyula tiszaföldvári lelkész, a csanád-csongrádi egyházmegye esperesét küldte ki hegyvidéki szolgálatra.⁶

A gyülekezet presbitériuma ismételten jegyzőkönyvbe vette tiltakozását volt lelkésze áthelyezése és az új lelkész kiküldetésének módja miatt.⁷ Az iktatáson elmondott köszöntő alkalomával Kardos Ernő gyülekezeti felügyelő sem tartotta be az íratlan szabályokat, és nem tért szó nélkül napirendre a történetek felett: „Az igazságnak tartozom, amikor minden indulat és személyi él nélkül megállapítom, hogy mindaz, ami a gyülekezeti lelkészi tiszt megüresedése és betöltése kapcsán történt, nem a gyülekezet akaratából és nem a gyülekezet helyeslésével történt, hanem azoknak akaratából és intézkedésére, akiknek kezébe Isten a világi és egyházi kormányzás tisztét és feladatát letette.” A további együttes munkát békülékenyebb szavakkal igyekezett megalapozni a felügyelő: „A kegyelem jele, hogy a püspök úr a gyülekezetbe oly valakit küldött, aki – a kiküldhető lelkészek között, – a legkiválóbbak közül való!”⁸

Zoltai helyzetét nem könnyítette meg az sem, hogy miután 1959 novemberében el kellett hagynia korábbi parókiáját, a hegyvidéki lelkészlakást még bő két hónapon keresztül nem foglalhatta el, mert Danhauserék lakáskérdésének elrendezése – melyről alább még részletesebben szót fogunk ejteni – elhúzódott. Ezalatt az öttagú család az iroda egy szobájában volt kénytelen meghúzódni.⁹ Néhány hónap alatt valamennyire enyhült a bizalmatlanság, amit elősegített, hogy Zoltai valóban nagy energiával vetette bele magát a munkába. Bár érzékelhetően szorosabbra vonta a laikus munkatársak és a gyülekezetben szolgáló lelkészek (Ruttkay Elemér másodlelkész, Károlyi Erzsébet és Csonka Albert segédlelkészek) felügyeletét, alapvetően nem gördített akadályokat munkájuk elvégzése elé.

Lelkészi munkáját részletes munkatervvel és alapos beszámolókkal dokumentálta a gyülekezet felé.¹⁰ Zoltai sajtóban megjelent igemagyarázatai,¹¹ illetve a Kézdy Pállal készített interjú¹² is megerősítik, hogy Zoltai felkészült, szuggesztív, jó igehirdető volt. Lelkészi munkájában nagy hangsúlyt helyezett a rendszeres látogatásokra – hogy ez valóban pasztorációs buzgalomból származott, vagy így próbálta kiépíteni és megerősíteni bizonytalannak érzett pozícióját a gyülekezetben, az ma már nehezen eldönthető. Az utóbbira csak abból következtethetünk, hogy

Néhány hónap alatt valamennyire enyhült a bizalmatlanság,

6 BHV-jegyzőkönyvek 1959, 87. Zoltai Gyula lelkész kiküldési okirata, 1959. szeptember 9.

7 BHV-jegyzőkönyvek 1959, 88. Presbitériumi nyilatkozat, 1959. szeptember 15.

8 BHV-jegyzőkönyvek 1959, 90–91. Lelkészintéző közgyűlés jegyzőkönyve, 1959. szeptember 20.

9 BHV-jegyzőkönyvek, 1959. Lelkészi munkajelentés a Budahegyvidéki evangélikus egyházközség 1959 évi munkájáról, 6–7.

10 BHV-jegyzőkönyvek, 1960, 88–107. A Budahegyvidéki Evangélikus Egyházközség gyülekezeti munkaterve az 1960–61 munkaévre.

11 Zoltai Gyula: Nem álom! *Evangélikus Élet*, 1962. július 29. 1.; Zoltai Gyula: Álnév. *Evangélikus Élet*, 1962. szeptember 16. 1.

12 Interjú Kézdy Pállal, 2021. november 2.

1961 januárjában ilyen látogatásokon keresztül megismert gyülekezeti tagokat javasolt presbiterek, illetve gyülekezeti tisztségviselőnek.¹³

Danhauser távozása azonban a gyülekezet mindennapi életében sem múlt el nyom nélkül. A lelkési beszámolók szerint elsősorban a serdülők bibliáorája,¹⁴ Kézdy Pál visszaemlékezése szerint azonban az egyéb gyülekezeti alkalmak, bibliáorák és istentiszteletek látogatottsága is érzékelhetően csökkent.¹⁵ Az apró lépcsőben történt szervezeti változtatások (a belmissziói bizottság nevének megváltoztatása, a bibliáorák önálló gazdálkodásának megszüntetése)¹⁶ visszavetették a gyülekezet belső aktivitását.

Zoltai hegyvidéki működésének legnyilvánvalóbb kudarca a gyülekezet tisztikarának és presbitériumának szétesése volt. Az új lelkész megérkezésekor negyvenegy tagja volt a presbitériumnak. A gyülekezet élén felügyelő (Kardos Ernő), másodfelügyelő (Pollner Jenő), gondnok (Bretz Gyula) és ügyész álltak. A részletes és

legnyilvánvalóbb „kudarca a gyülekezet tisztikarának és presbitériumának szétesése volt.

alapos jegyzőkönyveket három jegyző készítette el a presbiteri ülésekről és a közgyűlésekről. Belmissziói, pénzügyi, számvizsgáló, szeretet-

intézményi és templomépítő állandó bizottságok működtek a presbitériumon belül. A presbitérium lemorzsolódása Danhauser Rezső lemondásával kezdődött rögtön testvére, Danhauser László távozása után.¹⁷ 1959. december 18-án a pénzügyi bizottság elnöke, Pröhle Henrik mondott le tisztségéről, mert nem értett egyet a gyülekezet hitelfelvételével.¹⁸ Az igazi fordulópontot Kardos Ernő felügyelő lemondása jelentette 1960. október 20-án.¹⁹ A felügyelő távozását a következő hónapban a másodfelügyelő, Pollner Jenő lemondatása követte.²⁰ Őt követve Bretz Gyula gondnok, Madocsay Emil ügyész, Gärtner József jegyző és Schmidt Gyula, a számvizsgáló bizottság elnöke is benyújtotta lemondását.²¹ A következő év elején Jármay Gyula is távozott a presbitériumból.²² Az 1961. január 13-án tartott rendkívüli közgyűlésen további három presbitert, Kerekes Tituszt, Koczor Miklóst és Csonka Gézát távolították el tisztségéből.²³ Az 1960

13 BHV-jegyzőkönyvek, 1961, 2. Presbiteri ülés jegyzőkönyve, 1961. január 10.

14 BHV-jegyzőkönyvek, 1961, 31–39. Lelkési munkajelentés az 1960-ik évről.

15 Interjú Kézdy Pállal, 2021. november 2.

16 BHV-jegyzőkönyvek, 1960, 57–60. Presbiteri ülés jegyzőkönyve, 1960. március 24.

17 BHV-jegyzőkönyvek, 1959, 67–68. Presbiteri ülés jegyzőkönyve, 1959. április 27.

18 BHV-jegyzőkönyvek, 1959, 128–129. Pénzügyi bizottság jegyzőkönyve, 1959. december 18.

19 BHV-jegyzőkönyvek, 1960, 122. Kardos Ernő lemondólevele a presbitériumhoz, 1960. október 20.

20 BHV-jegyzőkönyvek, 1960, 126–127. Pollner Jenő levele a presbitériumhoz, 1960. november 10.

21 BHV-jegyzőkönyvek, 1960, 133. Bretz Gyula, Madocsay Emil, Gärtner József és Schmidt Gyula levele a presbitériumhoz, 1960. november 21.

22 BHV-jegyzőkönyvek, 1961, 1–3. Presbiteri ülés jegyzőkönyve, 1961. január 10.

23 BHV-jegyzőkönyvek, 1961, 5–12. Rendkívüli közgyűlés jegyzőkönyve, 1971. január 13.

októbertől és 1961 januárja közötti eseményekre az alábbiakban még részletesebben ki fogunk térni. A tizenkét lemondott/eltávolított presbiter helyére hat új tagot sikerült választani, de a gyülekezetnek egészen 1964-ig nem volt felügyelője, jegyzője, ügyésze. 1961 májusában Müller Miklós távozott a presbitériumból,²⁴ novemberben pedig Szirmay Olivér, Pataky Béla és Somkert József.²⁵ Az 1962. március 20-i közgyűlés három új presbiter megválasztásáról döntött.²⁶ Zoltai szolgálatának végére a presbitérium létszáma éppen csak elérte a törvényben előírt minimális 25 fős létszámot.²⁷

Zoltai Gyula helyzete 1962 végére lehetetlenült el a gyülekezetben. A jegyzőkönyvek ebből az időszakból részben hiányosak, részben pedig homályosan fogalmaznak, azonban Zoltai későbbi fegyelmi ügyének iratai között fellelhető a szakítás oka. K. I.-vel, a gyülekezet laikus munkatársával két és fél éve folytatott viszony jutott Káldy Zoltán tudomására 1962 júliusában.

Zoltai Gyula helyzete 1962 végére lehetetlenült el a gyülekezetben.

A lelkész Káldy Zoltánnak tett írásbeli ígérete ellenére sem rendezte kapcsolatát feleségével és az érintett gyülekezeti taggal. A viszonyról egyre többen tudomást szereztek, K. I. szóbeli sürgetése ellenére Vető Lajos nem helyezte át a lelkészt. A fordulat akkor következett be, amikor az érintett levélben kérte a helyzet rendezését Várady Lajostól és Vető Lajostól. Levelét Káldy Zoltánnak, a gyülekezetnek és a presbitérium tagjainak is elküldte 1962. november 26-án.²⁸ Ezzel Zoltai helyzete végképp ellehetetlenült a gyülekezetben – presbiterek, gyülekezeti tagok és a helyettes lelkész írásbeli követeléseinek hatására, püspöki intézkedés nyomán a presbitérium 1963. február 12-én fogadta el lelkésze lemondását.²⁹

Zoltai távozása után a pénztárrevízió során derült fény arra, hogy több, általa felvett adományt nem fizetett be a gyülekezet pénztárába, illetve egy telekeladás során felvett előleggel nem számolt el sem a befizető, sem a gyülekezet felé.³⁰ Az ügyben 1963 júniusában egyházi törvényszéki fegyelmi eljárás, illetve polgári per is indult, amelyet további peres eljárások követtek. Zoltai Gyula a gyülekezeti, később az aktív egyházi szolgálatot is elhagyta, de a parókiáról egészen 1982-ig nem távozott.³¹

24 BHV-jegyzőkönyvek, 1961, 49–50. Presbiteri ülés jegyzőkönyve, 1961. május 11.

25 BHV-jegyzőkönyvek, 1961, 67–74. Presbiteri ülés jegyzőkönyve, 1961. november 28.

26 BHV-jegyzőkönyvek, 1962, 9–11. Közgyűlés jegyzőkönyve, 1962. március 20.

27 BHV-jegyzőkönyvek, 1962, 9–11. Közgyűlés jegyzőkönyve, 1962. március 20. 19–20.

28 Evangélikus Országos Levéltár (EOL) Budai Egyházmegye iratai, 209. tétel. K. I. Várady Lajosnak, 1962. november 26.

29 EOL Budai Egyházmegye iratai, 209. tétel. Csengődy László válasza Zoltai Gyula vádjaira, 1963. december 1.

30 EOL Budai Egyházmegye iratai, 209. tétel. Vádirat Zoltai Gyula fegyelmi ügyében, 1963. szeptember 18.

31 Kerekesné–Kézdy: *A Budahegyvidéki...* (2. jz.), 74.

4. Ordass barátja vs. Káldy patronáltja?

4.1. Danhauser László

Danhauser László 1906-ban született Budapesten, édesapja vasúti főtisztviselő volt. A soproni teológia elvégzése után 1929-től két évig Pesten, a fasori lelkési körben volt segédlelkész. 1931-ben a tübingeni egyetem hallgatója, érdeklődése elsősorban a nagyvárosi belmissziói munka felé fordult. 1932-ben a pesti egyetemen művészettörténet-diplomát is szerzett. 1931–32-ben mint bányai egyházkerületi missziós lelkész a főváros környékén a harmincas években alapított gyülekezetekben szolgált. 1932-től volt állami vallásanító lelkész, 1936-tól az óbudai gyülekezet kötelékében tanított hittant 1943-as hegyvidéki lelkésszé választásáig. A háború alatt tábori lelkésznek hívták be, de ez a beosztása is Budapesthez kötötte.³²

Danhauser László a két világháború közötti evangélikus ébredés körének egyik meghatározó személyisége volt. A lelkési pályára is komoly belső elhivatottsággal lépett – 1926-ban műegye-

temi tanulmányait félbehagyva ment a soproni teológiára.³³ Az evangélikus (és református) ébredés munkatársai a két világháború között egyesületekbe szerveződve szervezték munkájukat. Danhauser 1931-től, alakulásától kezdve

a két világháború közötti evangélikus ébredés körének egyik meghatározó személyisége volt.

tagja volt az evangélikus ébredés informális közösségének, a „baráti mozgalomnak.” 1935–1946-ig a Magyarországi Evangélikus Misszióegyesület országos főtákará, 1952-es feloszlásáig pedig az elnöke volt.³⁴ Ebben a tisztségében konferenciákat szervezett az ország számos gyülekezetében, vallásanárként pedig ifjúsági evangelizációs munkát végzett a Keresztyén Ifjúsági Egylet (KIE) és a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség (MEKDSZ) keretei között, illetve cserkészítőként.³⁵ Bence Imre lelkész „megtérési élményeként” egy olyan igehirdetést nevezett meg, amelyet még egy 1932-es nagyheti sorozat alkalmával tartott a fasori gimnázium diákjainak az akkor a Fásorban segédlelkészként szolgáló Danhauser László.³⁶ Danhausernek szívügye volt a külmisszió: Kunos Jenő kínai missziós munkájának legfőbb támogatója volt, és tevékeny szerepet vállalt a külmissziós intézet munkájában 1949 és 1952 között.³⁷

szívügye volt a külmisszió:

Gyülekezeti lelkészként is az ébredés tapasztalatait kamatoztatta. Hegyvidéki munkája kezdetén megszervezte az „őrállók” közösségét

32 Magassy Sándor: *Onomasztikon*. Kézirat. [h. n., é. n.] Danhauser László.

33 Brebovszky Gyula: *A Magyarországi Evangélikus Külmissziói Egyesület története*. Budapest, 2009, Magyarországi Evangélikus Külmissziói Egyesület, 11. /Külmissziói Kiskönyvtár, 6./

34 Brebovszky: *A Magyarországi...* (33. jz.), 21.

35 Magassy: *Onomasztikon...* (32. jz.), Danhauser László.

36 Mirák Katalin (szerk.): *Nem voltam egyedül. Beszélgetések az evangélikus közelműltről*. 1. köt. Budapest, 1995, Magyarországi Evangélikus Ifjúsági Szövetség, 31.

37 Brebovszky: *A Magyarországi...* (33. jz.), 50–57

– azokat a laikus, fiatal munkatársakat, akik szisztematikus módon keresték fel a gyülekezet területén élő evangélikusokat, és hívogatták a gyülekezeti alkalmakra.³⁸ A már említett széles spektrumú bibliaórai munka és a laikusok bevonása a gyülekezeti munkába az ébredés öröksége volt. A vári gyülekezet által 1943-ban Danhauser Lászlóval együtt megválasztott másik lelkész, Sréter Ferenc szintén az ébredési mozgalom képviselője volt, a magyarországi lelkészek között talán a legextrémebb mértékben. Sréter végül 1954-ben a gyülekezet egy csoportjával – az igazi felébredtekkel együtt – kiszakadt a gyülekezet és az evangélikus egyház kötelékéből is.³⁹ Danhauser tevékenysége ettől a szélsőségtől mentes maradt, gyülekezetét integratív módon tudta felépíteni, vezetni.

A szocialista politikai fordulat után az ébredési mozgalom képviselői nem foglaltak egységesen állást a kiépülő új rendszerrel kapcsolatban. Annak ellenére, hogy az ébredés intézményeit (újságokat, intézeteket, alkalmakat, álláshelyeket) fokozatosan és teljes mértékben felszámolta az új hatalom, többen az igehirdetés szabadságának abszolutizálásával támogathatónak vélték a rendszert (Káldy Zoltán), mások, amíg lehetett, igyekeztek kompromisszumot találni (Turóczy Zoltán.) Többen azonban nem vállalták az együttműködést, de aktívan nem tiltakoztak a megszorító egyházpolitikai intézkedések ellen – közéjük tartozott Danhauser László is. 1956. augusztus 28–30-án részt vett és szolgált az ébredéshez tartozó lelkészek nagybaráti (győrújbaráti) konferenciáján és aláírja volt annak az iratnak (*Észrevételek*), amely az egyház sürgős megújulását, és a rendszert kiszolgáló egyházpolitika felülvizsgálatát követelte.⁴⁰ 1956. október 6-án Ordass lakásán többekkel együtt üdvözölte a püspököt rehabilitálása alkalmával.⁴¹ Esperessé választását az állam az „Ordass-párt” győzelmeként könyvelte el – az esperesválasztás első fordulójáról szóló ügynökjelentéshez Baji László a következő megjegyzést fűzte: „Danhauser Ordass hívei közé tartozik, Várady nem. Valószínű sikerül elérni Danhauser táborának, hogy őt válasszák meg. Ez részünkről nem előnyös.”⁴² Danhauser László esperesi iktatásán egy hozzászólásban megemlítette, hogy a kápolna kis harangja akkor hallgatott el, amikor Ordasst bebörtönözték, és akkor szólalt meg újra, amikor kiszabadulása után első istentisztele-

a szélsőségtől mentes maradt, gyülekezetét integratív módon tudta felépíteni, vezetni.

Esperessé választását az állam az „Ordass-párt” győzelmeként könyvelte el

38 Kerekesné–Kézdy: *A Budahegyvidéki...* (2. jz.), 16.

39 Koren Emil: *A budavári evangélikus gyülekezet krónikája* Budapest, 1995, Budavári Evangélikus Gyülekezet, 82–86.

40 *Lelkipásztor*, 1956. 10. sz. 618–620.

41 Ordass Lajos: *Önéletrajzi írások (folytatás)*. Bern, 1987, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 557. 44. jz.

42 ÁBTL 3.1.2. M–32400, 25. „Papp István”: *Evangélikus esperesválasztás*, 1957. február 6.

tét megtartotta Budahegyvidéken.⁴³ A nyilatkozat később minden Danhauser elleni formális és informális vádban az első helyek között szerepelt.

Danhauser erőteljesen kiállt az egyházi visszarendeződés ellen 1957 végétől – mint fent említettük, ekkor szólították fel először az esperesi tisztségről való lemondásra. Az 1958. január 23-án tartott esperesi értekezleten hosszú hozzászólásban szállt vitába Vető Lajos püspökkel. Logilag és morálisan is elítélte Ordass és Turóczy püspökök félreállítását – utóbbit lelki atyjának nevezve. Visszautasította, hogy az egyházi változások politikai változások lettek volna. A visszarendeződésnek viszont politikai okai vannak: „itt egy kis klikk puccsot csinál az egyházban”, ennek akár egyházszakadás is lehet a következménye. Horváth János ÁEH-elnök erőteljesen visszautasította és reakciónak minősítette Danhauser hozzászólását, és kijelentette, hogy nem morális, jogi, vagy egyházi kérdésekről van szó, hanem politikai harc folyik.⁴⁴ A hegyvidéki lel-

kész megítélése az 1958-as év folyamán egyre negatívabbá vált az állambiztonság számára. Egy 1958 júliusában írt jelentés végére Baji László a következőt írta: „Danhauser László

„itt egy kis klikk puccsot csinál az egyházban”

azok közé tartozik, akik a legszélsőségesebb reakciót képviselik az egyházon belül.”⁴⁵

Danhauser „reakcióssága” a róla szóló jelentések és jellemzések ellenére nem „ordassista” elfogultságából, hanem sokkal inkább az ébredési teológia iránti elkötelezettségéből fakadt. A nagybaráti találkozó résztvevőjeként is az evangelizáció szabadsága érdekében követelt nagyobb mozgásteret az egyháznak. Fent idézett hozzászólásai mellett egyetlen gyakorlati „vétket” sikerült felhozni ellene. 1958 nyarán a Bakonyban, a Kab-hegyi erdőszlakban tartott ifjúsági konferenciát gyülekezete számára, ahová Csepregi Béla sárszentlőrinci lelkész is meghívta szolgálatra. A tábor kitudódott, és mivel „illegális egyházi ifjúsági alkalomnak” minősítették, Csepregi és Danhauser kongruáját is megvonták.⁴⁶

Danhauser Ordassal való kapcsolata távolról sem volt olyan szoros és meghitt, mint amilyenek a róla szóló híresztelések állították. Teológiaiag nem képviseltek egy álláspontot, Ordass szigorú, skandináv teológián tájékozódó lutheranizmusa távol állt tőle (mint ahogyan Ordasstól is az ébredés fokozottan érzelmekre ható mozgalmi keresztyénsége). Ordass Lajos emlékirataiban kevés szó esik Danhauserről,

Ordassal való kapcsolata távolról sem volt olyan szoros és meghitt

legközelebbi munkatársai között nem említette meg. Egy nézeteltérésükről számolt be, amikor az 1957. december 9-i lelkészi békekonferencia után a lakásán tartottak megbeszélést négy

43 ÁBTL 3.1.2. M–32400, 96. „Papp István”: Danhauser esperes beiktatása, 1957. április 10.

44 BHV rendezetlen iratok. Danhauser László: Tájékoztató a legutóbbi közegyházi eseményekről.

45 ÁBTL 3.1.2. M–32400, 275. „Papp István”: Danhauser László ev. esperesről, 1958. július 28.

46 Mirák Katalin (szerk.): *Nem voltam egyedül. Beszélgetések az evangélikus közelműltről.* 2. köt. Budapest, 1999, Magyarországi Evangélikus Ifjúsági Szövetség, 80; Kerekesné–Kézdly: *A Budahegyvidéki...* (2. jz.), 47.

másik lelkész (Szabó József, Keken András, Veöreös Imre és Nagy Gyula) társaságában. Ordass csalódottsággal állapította meg, hogy kollégái nagyobb kompromisszumkészségre és az állammal folytatott tárgyalások újrafelvételére próbálták rávenni.⁴⁷ Ordass egyszerűen Danhauser gyülekezetének tagja volt, mert ott lakott – második püspökségének első és utolsó szolgálata is ezért kötődik Hegyvidékhez.

Danhauser inkább Túróczy embere volt – az evangelizáció révén régóta tartó kapcsolat fűzte hozzá (1947-ben egyhetes evangelizációs sorozatot tartott Hegyvidéken, ahol a református gyülekezet segítségét kellett kérni, mivel alkalmanként ezer ember hallgatta szolgálatát).⁴⁸ A két püspök között nem volt felhőtlen a viszony, Túróczy a Rákosi-korszakban több kompromisszumra volt hajlandó, mint Ordass. Danhauser tudott erről, és a maga eszközével próbálta oldani a feszültséget. Túróczyt levélben hívta meg Ordass első, rehabilitálása után végzett hegyvidéki szolgálatára 1956. október 14-re. Október 8-án kelt levelében így fogalmazott: „Azt hiszem Lajosnak is jelentene valamit az a kézsorítás, amit Zoli bácsitól itt kapna ez alkalommal. Tudom, hogy az éremnek van egy másik oldala is.”⁴⁹ Abban a narratívában azonban, amelyben Ordass neve egyet jelentett a „reakcióval”, sokkal kézenfekvőbb volt Danhausert is inkább Ordasshoz kötni.

Danhauser László családja nélkül költözött le Bakonycsernyére, feleségét tanári munkája, gyermekeit tanulmányaik kötötték a fővároshoz. 1979-ben, nyugdíjazása után visszaköltözött, felesége néhány hónappal később elhunyt. Még megérte egyházi erkölcsi rehabilitációját 1989-ben, egy évvel később hunyt el.⁵⁰

4.2. Zoltai Gyula

Zoltai Gyula Nyárádon született 1918. január 27-én. Önmagáról kialakított képét meghatározta, hogy korán árvaságra jutott, így 13 éves korától fogva kellett magáról és özvegyen maradt édesanyjáról gondoskodnia.⁵¹ A nagykanizsai piarista gimnáziumban érettségizett, majd innen ment a teológiára, ahol 1937 és 1941 között tanult. Kapi Béla dunántúli püspök szentelte lelkésszé 1941. június 15-én nyolc évfolyamtársával, többek között Káldy Zoltán későbbi püspökkel együtt. Dunántúli szórványgyülekezetekben kezdte el szolgálatait, püspökei gyakran helyezték új állomáshelyekre: 1948-ig megfordult segédlelkészként Kemeneshőgyészen, a sop-

47 Ordass: *Önéletrajzi írások...* (41. jz.), 749.

48 Kerekesné–Kézdy: *A Budahegyvidéki...* (2. jz.), 21.

49 Danhauser László Túróczy Zoltánnak, 1956. október 8. Közli Cserháti Péter – Fabiny Tamás – id. Fabiny Tibor – ifj. Fabiny Tibor – Ittész András – Mirák Katalin – Tekus Ottó – Tekusné Paveszka Ida (szerk.): *Isten embere. Túróczy Zoltán evangélikus püspök (1893–1971)*. 1. köt. *Életút és dokumentumok*. Budapest, 2002, Magyarországi Evangélikus Ifjúsági Szövetség, 349.

50 Brebovszky: *A Magyarországi...* (33. jz.), 115–116.

51 Zoltai Gyula esperes a tétovázás nélküli szolgálatról szóló beiktatásakor. *Evangélikus Élet*, 1956. január 15. 2.

roni árvaházban, Kaposvárrott, Úzdon és Szekszárdon. Helyettes lelkész volt Somogydöröcskén, Bikácson, Bakonyszentlászlón.⁵²

Első parókusi helye a Pécs mellett fekvő Vasas missziói gyülekezete volt 1948 és 1955 között. Az 1950-es évek evangélikus egyházában ő testesítette meg a „lelkési munka hőse” archetipusát. Valóban rengeteget dolgozott, szórványait motorkerékpáron látogatta, amitől csak akkor vált meg, amikor el kellett adnia, hogy az épülő vasasi templom folytatására jusson pénz. A történetet az *Evangélikus Élet* egyik 1953-as beszámolójából ismerhették meg az olvasók, amelyből kiderült, hogy az újonnan alakított déli egyházkerület gyülekezetei nem hagyták magára a kis szórványgyülekezetet, támogatásukkal a motort is vissza lehetett vásárolni és a templom is tovább épülhetett.⁵³ Zoltai későbbi karrierje szempontjából fontos, hogy a szomszédos Pécs gyülekezetének lelkésze, majd a baranyai egyházmegye esperese régi évfolyamtársa, Káldy Zoltán volt.

A vasasi templom végül 1959-re épült fel, de akkor már nem Zoltai volt a gyülekezet lelkésze. 1955. szeptember 1-től Makón lett helyettes lelkész, a következő hónapban pedig már Tiszaföldvár helyettes, majd megválasztott parókusa. A frissen érkezett lelkészt szinte azonnal megválasztották a csanád-csongrádi egyházmegye esperesévé, beiktatása 1955. december 21-én volt. A szertartást Dezséry László püspök végezte, az újonnan beiktatott esperest többek között Káldy Zoltán köszöntötte.⁵⁴ Következő állomáshelye a budahegyvidéki gyülekezet volt 1959 tavaszától.

Zoltai Gyula politikailag csak annyira exponálta magát, amennyire nyugodt előmenetele érdekében szükséges volt. Budahegyvidéki szolgálata előtt csak néhány írása jelent meg az *Evangélikus Életben*, amelyek politikamentes beszámolók, illetve igemagyarázatok voltak. A *Lelkipásztor* lelkési havi szakfolyóiratban még vasasi lelkészként 1953-ban jelent meg egy recenziója, amely egy német nyelvű efezusilevél-kommentárt ismertetett. Az ismertetés során a békesség szó elemzését idézte, amelyben többek között ezt írta: „Aki a békéért folyó harcot feladja, annak nincs békessége. Sohasem szabad a békét áldozatul dobni a külső harc feladásával!” A múlthoz való viszonyról is tanulságos mondatot olvashatunk Lót Sodomára visszaillesztő feleségének történetét aktualizálva: „Aki külsőleg leszámolt már megítélt régi életével, de bensőleg magában hordozza, az jövätehetetlenül kacérkodik a régivel, visszasóvárogja és a vége: pusztulás és halál a bűn sötét éjszakájában...”⁵⁵ A fenti mondatok áthallásai ugyan egyértelműek, de meg kell említenünk, hogy Zoltai szövege teológiai tartalmú, gondolatébresztő – az idézetek a klasszikus „vörös fark” szerepét töltötték be az 1953-ban megjelent publikációban. Esperessé választása után gyakrabban publikált a *Lelkipásztorban*, de továbbra is inkább igemagyarázatokat, igehirdetés-előkészítőket. Az esperesként elvárt nyilatkozatai minden esetben éppen a kellő mértékben feleltek meg az egyházpolitikai elvárásoknak.

52 Koren Emil: Dr. Zoltai Gyulára emlékezem 1918–1994. *Evangélikus Élet*, 1995. február 26. 3.

53 Gyülekezeteink szeretik egymást. *Evangélikus Élet*, 1953. január 25. 3.

54 Zoltai Gyula esperese... (51. jz.).

55 Zoltai Gyula: „A gyülekezetéről – a gyülekezetnek” (Rienecker Efézusi kommentárjára értékelése). *Lelkipásztor*, 1953. 3. sz. 137–138.

Zoltai egyházpolitikai tevékenysége a színpalak mögött jóval karakteresebb volt. 1950. április 1-jén ülésezett az az egyházi különbíróóság, amely egyértelmű állami nyomásra fosztotta meg „közegyházi érdekből” püspöki tisztségétől a koncepció per következményeképp börtönben raboskodó Ordass Lajost. Az ügy előadó bírója Zoltai Gyula volt.⁵⁶ A forradalmat követő egyházi viszsza rendeződés egyik nagyjelentőségű egyházbíróósági eljárásában is aktív szerepet vállalt. 1958. január 4-én az egyetemes törvényszék tárgyalta Grünvalszky Károly beadványát, amelyben kérte, hogy a bíróság a főtitkári pozícióról való 1956-os lemondását tekintse hatálytalannak és helyezze vissza tisztségébe. A törvényszék helyt adott a kérésnek. Az ügy előadó bírója Káldy Zoltán, a tárgyalás jegyzője pedig Zoltai Gyula voltak.⁵⁷ Zoltai Gyulát Grnák Károly, az ÁEH protestáns főosztályának csoportvezetője nem sorolta az elkötelezett baloldali lelkészek közé egy 1959-ben, az evangélikus egyházról készített összefoglalójában. A közép vonal vagy centrum képviselői között találjuk meg Zoltai nevét, melynek vezetője Grnák szerint Káldy Zoltán volt. „A közép vonal célkitűzése: az egyház megmentése a szocializmusban. [...] Őszintén küzdenek Ordass ellen, de az evangelizáció bigott iránya ellen is, mert azok nem versenyképesek az ideológiai harcban.”⁵⁸

Zoltai Gyula 1959 őszén Káldy Zoltán kívánságára lett a hegyvidéki gyülekezet lelkésze. Személyében egy nagy munkabírási, eredményes lelkészi munkát végző, egyházvezetői tapasztalattal is rendelkező, de az állami egyházpolitikát teljes mértékben tiszteletben tartó és Káldy Zoltánt feltétlenül támogató személy került a gyülekezet élére. Zoltai nemcsak a lelkészi munka gyakorlati végzését, de annak adminisztrálását is igen precízen végezte. Prédikációit éppen úgy jegyezte, mint ahogyan munkatereit és beszámolóit is. Adminisztratív munkabírájáról már tiszaföldvári szolgálata idején tanúbizonyságot tett.

Az egyházvezetőség célja Zoltai megválasztásával a gyülekezet konszolidálása, pacifikálása volt, de ez a kísérlet súlyos kudarcba fulladt. Hároméves szolgálata során olyan jellemvonásai is napfényre kerültek, amelyek ellehetlenítették szolgálatát. A polgári és egyházi értelemben is önérzetes, önálló gondolkodású presbitérium és gyülekezet minden kérdésben fenntartotta magának a kritika jogát. A bírálatokat Zoltai nehezen viselte, olyan alkalom is volt, amikor személyes sértést feltételezve otthagyta a presbitérium ülését,⁵⁹ és az is előfordult, hogy a lelkészi szolgálatát függesztette fel.⁶⁰ Ezek az időnként teátrális ki- és bevonulások általában hatásosak voltak, de egy idő után a közvetítésre felkért egyházvezetőség számára is tehertétellé váltak. A Kézdy Pállal folytatott interjú során hangzott el, hogy Zoltai meglehetősen anyagias természetű volt. Erre a fennmaradt jegyzőkönyvekből is következtethetünk – téma volt a meghívott vendégelőadók, sőt családlátogatást viszonzó gyülekezeti tagok vendéglátásának lelkész terhelő

56 Ordass: *Önéletrajzi írások...* (41. jz.), 563.

57 Hivatalos közlemények. Az Egyetemes Törvényszék határozata. *Evangélikus Élet*, 1958. január 12. 2.

58 Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltár (OL) XIX–A–21–d. 6. d. 0063-1/1959. Jelentés az ev. egyház helyzetéről és az észlelhető reakciós veszélyekről, 5–6.

59 BHV-jegyzőkönyvek, 1960, 27. Presbitériumi ülés jegyzőkönyve, 1960. február 11.

60 BHV-jegyzőkönyvek, 1961, 6. Gyülekezeti közgyűlés jegyzőkönyve, 1961. január 13.

költsége.⁶¹ Még bizarrabb volt annak a porszívónak az ügye, amelynek Zoltai biztosított kiemelt szerepet az 1962-ben lefolytatott fegyelmi eljárása idején.⁶² A lelkész lemondása után folytatott vizsgálat kiderítette, hogy a gyülekezetbe befolyt adományok elszámolása során a sikkasztás megalapozott gyanúja vetült a lelkészre – amelyről lentebb részletesebben is szólni fogunk.

Zoltai Gyula, Káldy Zoltán bizalmasa, a németül kiválóan tudó, jó szellemi képességekkel megáldott és politikailag megbízható lelkész előtt Budapestre kerülésével megnyílt a kiemelt közegyházi karrier lehetősége. Káldy Zoltán tudatosan „épített fel” ilyen lelkészeket az evangélikus egyházban. A kiugrás kiemelt színtere volt a sajtó. A rádiós félórakon szolgáló és az *Evangélikus Életben* rendszeresen publikáló lelkészek az egyházi és állami döntéshozók előtt bizonyíthaták rátermettségüket, politikai megbízhatóságukat. A sajtó ilyen tudatos használatára ismerünk példát a korszakból.⁶³ Az alkalmasnak bizonyult lelkészek képviselheték aztán az egyházat a magyar egyházközi fórumokon, és ami még fontosabb, a különböző nemzetközi konferenciákon, majd szervezetekben, bizottságokban. 1962-ben határozott jelei mutatkoztak annak, hogy Zoltai „felépítése” elkezdődött. Míg 1961-ben kettő, addig 1962-ben már tíz cikke jelenhetett meg az *Evangélikus Életben*. A politikailag többé-kevésbé semleges igemagyarázatok mellett a július 29-i számban a vezércikk alatt olvashatjuk Zoltai nevét. Az írás a szovjet leszerelési erőfeszítések és béketörekvések egyházi támogatásáról szól.⁶⁴ Ugyanilyen fontos volt, hogy szeptember–októberben négy egymást követő lapszámban első oldalas, egykolumnás meditációit írhatta meg Hegyvidék lelkésze.⁶⁵ Vélhetően sem ő, sem patrónusa, Káldy Zoltán nem sejtették, hogy karrierjének milyen drasztikusan fog véget vetni K. I. sokakhoz eljuttatott levele Zoltai magánéleti válságáról. Káldy ugyan a cikkek megjelenése idején, 1962 júliusától tudott a gondokról, de ezek szerint nem gondolta, hogy Zoltai nem fog véget vetni házasságon kívüli kapcsolatának.

61 BHV-jegyzőkönyvek, 1960, 66. Presbiteri ülés jegyzőkönyve, 1960. június 2.

62 BHV-jegyzőkönyvek, 1961, 67–74. Presbiteri ülés jegyzőkönyve, 1961. november 28. A porszívót Zoltai szerint az előző lelkész, Danhauser László jogtalanul vitte magával a gyülekezetből, mivel az korábban szerepelt a gyülekezeti leltárban. Danhauser egy levelében azt állította, hogy a porszívó igenis a sajátja volt. A lemondatott másodfelügyelőt, Pollner Gyulát is többször megkeresték az ügyben, hogy vajon a porszívó mégis kié volt. A történetet azért tartjuk bizarrnak, mert közben ennél sokkal súlyosabb anyagi gondok (tatarozások) és nehezen elintézett ügyek (Danhauser kárpótlása azért a lakásért, melyet eladott, hogy Hegyvidék megvehesse saját ingatlanát) voltak folyamatosan napirenden. Zoltai a saját anyagi hűtlenségét próbálta relativizálni a „porszívó-ügy” folyamatos napirenden tartásával.

63 Kertész Botond: „...Együtt szolgálhatom Istent, népünket és szocialista társadalmunkat”. In Mirák Katalin (szerk.): *Egyházvezetők*. 2. köt. Budapest, 2020, Luther Kiadó, 15–202, 46. /Háló. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi Evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 3./

64 Zoltai: *Nem álom...* (11. jz.).

65 Zoltai: *Álnév...* (11. jz.); Zoltai Gyula: Vitathatatlan kettősség. *Evangélikus Élet*, 1962. szeptember 23. 1.; Zoltai Gyula: Főnyeremény. *Evangélikus Élet*, 1962. szeptember 30. 1.; Zoltai Gyula: Szennyeződés? *Evangélikus Élet*, 1962. október 7. 1.

Zoltai lemondatásának oka végül nyilvánosságra került házasságtörése volt. Az ügyben lefolytatott, nem hivatalos meghallgatás során, 1961. november 18-án Káldy Zolán, Vető Lajos püspökök, valamint Várady Lajos esperes szembesítették házasságtörésének nyilvánosságra kerülésével a lelkészt. Várady bizalmas feljegyzése szerint a megbeszélés botrányba fulladt. Zoltai a hűtlenségéről beszámoló levéllel szembesülve elképesztő vádaskodásba kezdett, a gyülekezet több egyházi és laikus tagjának állítólagos viszonyait „kiteregetve.”⁶⁶

Zoltai Gyula önérzetét nem törte meg menesztése, az egyházi fegyelmi eljárásban is olyan sikeresen taktikázott, hogy végül elkerülte az elmarasztalást. Eközben azonban nyilatkozataival olyan módon haragította magára gyülekezetét, esperesét és püspökeit is, hogy azzal elvágta a lehetőségét további egyházi munkájának. A Káldyval kötött háttéralku értelmében az evangélikus levéltár munkatársa lett, de a fegyelmi bírósággal való együtt nem működése miatt a fél évre szóló megbízatását nem hosszabbította meg Vető püspök 1963. szeptember 30. után.⁶⁷ Zoltai világi állást keresett, és az idegenforgalomban helyezkedett el. Német nyelvtudását franciával egészítette ki, jogi végzettséget is szerzett, 1989-ben az idegenforgalmi hivatal külföldi értékesítési csoportvezetőjeként ment nyugdíjba.⁶⁸

Zoltai Gyula szerette lelkészi hivatását, szeretett prédikálni, így nem szakadtak meg teljesen egyházi kapcsolatai. 1971-ben részt vett teológus-évfolyamának harmincéves találkozáján,⁶⁹ utána néhány hónapon keresztül a csikóstóttósi gyülekezetben helyettesített, két alkalommal pedig Pesterzsébeten szolgált a nyári időszakban.⁷⁰ A visszatérés ekkor nem sikerülhetett, mert majd másfél évtizedre ismét eltűnt az egyházi szolgálatból. 1984 májusában bukkant fel ismét, amikor az angyalföldi gyülekezet német vendégei mellett működött tolmácként – az eseményről beszámoló írás nyugalmazott lelkészként említette.⁷¹ Az év végétől egészen 1987 legvégéig végzett rendszeres igehirdetői szolgálatot az angyalföldi gyülekezet valamennyi istentiszteleti helyén. Utolsó lelkészi szolgálatáról szintén Angyalföldről van adatunk 1990-ből.⁷² Zoltai Gyula 1994 decemberében hunyt el, temetése 1994. december 16-án volt.⁷³ *(folytatjuk)*

nem szakadtak meg teljesen egyházi kapcsolatai

66 EOL Budai Egyházmegye iratai, 209. tétel. Várady Lajos: Bizalmas feljegyzés Zoltai Gyula ügyében, 1962. december 2.

67 EOL Budai Egyházmegye iratai, 209. tétel. Mihályfi Ernő és Vető Lajos Zoltai Gyulának, 1963. augusztus 31.

68 Koren: *Dr. Zoltai...* (52. jz.).

69 –z–s [Muncz Frigyes]: A szolgálat útjának kétharmadán. *Evangélikus Élet*, 1971. július 4. 2

70 Magassy: *Onomasztikon...* (32. jz.), Zoltai Gyula

71 B. L. [Benczúr László]: Turisták az NSZK-ból. *Evangélikus Élet*, 1984. május 13. 4.

72 Istentiszteleti rend Budapesten. *Evangélikus Élet*, 1990. augusztus 5. 4.

73 Halálozás. *Evangélikus Élet*, 1994. december 18. 4.

Ordass Lajos evangélikus püspök második félreállítása 1958-ban* 1. rész

Az 1956-os forradalom és szabadságharc a Magyarországi Evangélikus Egyház és a Magyar Népköztársaság történetében – más-más szempontból ugyan, de – különleges, példa nélküli, több mint másfél évig tartó időszakot hozott el. Ordass Lajos, az 1945 utáni magyar egyháztörténetnek Mindszenty József bíboros után talán legjelentősebb alakja ugyanis ebben az időszakban – 1956. október 31-étől és 1958. június 24-éig – volt másodízben aktív püspök az evangélikus egyház élén. Püspöksége, jóllehet időben rövid volt, mégis komoly hatással volt a főleg az 1960-as évektől kibontakozó új, kollaboráló egyházvezetés működésére.

Rehabilitáció

Ordass Lajost (1901–1978) 1945-ben választották meg a Bányai Evangélikus Egyházkerület püspökének. Az egyre inkább kommunista kézbe kerülő kormányzat 1948-ban vette célkeresztjébe az egyházakat, amelynek része volt az akkor még túlnyomórészt felekezeti tulajdonban lévő iskolahálózat szinte teljes körű államosítása. A pártállami diktatúrába hajló államhatalom elvárta volna az egyházaktól, hogy iskoláik feladásához még az államosítást kimondó törvény előtt „önként” hozzájáruljanak. Ordass püspök az állam (egészen pontosan a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium) képviselőivel folytatott ez irányú tárgyalások során a végsőkig ellenezte ezt a fajta „megegyezést”. Ez az ellenkezés volt oka annak, hogy 1948 szeptemberében letartóztatták, majd október 1-jén, koncepciós pere végén börtönbüntetésre ítélték. 1950. április 1-jén, erre az ítéletre hivatkozva, állami nyomásra az evangélikus egyház megfosztotta őt

végsőkig ellenezte ezt a fajta „megegyezést”

püspöki hivatalától. Ordass 1950. május 30-án szabadult, s ezután több mint hat évig félreállítottságban élt.¹

* A tanulmány eredetileg az alábbi kötetben jelent meg: Erdős Kristóf – Szuly Rita – Tabajdi Gábor – Wirthné Diera Bernadett (szerk.): *Küzdelem a lelkekért. Pártállam és egyházak a hosszú hatvanas években*. 2. köt. Budapest, 2023, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 603–628. Most azért közöljük folyóiratunkban (néhány apró, elsősorban technikai jellegű változtatást végrehajtva), hogy a tanulmány szélesebb körben válhasson ismertté. (A szerk.)

1 Ordass életrajzát részletesebben lásd: Isó Gergely: Utószó Ordass Lajos 1948., illetve 1956–1957. évi naplójegyzeteinek közreadásához. In Isó Gergely (szerk.): Ordass Lajos: *Naplóm. Ordass Lajos evangélikus püspök naplófeljegyzései, 1948, 1956–1957*. Budapest, 2021, Luther Kiadó – Nemzeti Emlékezet Bizottsága – Ordass Lajos Alapítvány, 441–446.

Jogosan merül föl a kérdés, hogy ilyen múlt után hogyan fordulhatott elő, hogy miután az 1956-os forradalom és szabadságharc napjaiban visszatért a püspöki székbe, még egészen 1958 júniusáig ebben a pozíciójában – a többi felekezethez képest is példátlan módon – megmaradhatott. Ennek magyarázatát az 1956. október 5-i állami és október 8-i egyházi rehabilitációjának körülményei, okai között találhatjuk meg. Köztörténeti szempontból pedig az állt a háttérben, hogy Sztálin 1953. március 5-i halála után a Szovjetunióban elindult az ún. desztalinizációs folyamat. Ez a szovjet blokk – így Magyarország – kül- és belpolitikájában is enyhülést hozott.²

Ebben az új politikai légkörben érkezett Magyarországra az Egyházak Világtanácsa (EVT) nevű, genfi központú, a világ több száz protestáns és ortodox egyházát tömörítő világszervezet központi bizottsága, hogy a Galyatetői Nagyszállóban megtartsa rendes, éves gyűlését 1956. július 28-a és augusztus 4-e között. Világos volt, hogy az idelátogató külföldi vendégek – akik között Ordass számos barátja, LVSZ-beli kollégája, munkatársa is szerepelt – fel fogják hozni Ordass ügyét. Az esetleges botránynak elébe menve az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke, Horváth János³ még a külföldiek érkezése előtt több ízben látogatást tett a püspöknél, hogy kiismerje szándékait, a botrány elkerülésének lehetőségeit. A püspökről személyes benyomásokat gyűjtött. Ezek az új politikai légkör irányelveinek szemszögéből pozitívak lehettek, hiszen a külföldiek érkezésének idejére az államhatalom már elhatározta, hogy Ordass püspököt rehabilitálni fogja, abban a reményben, hogy püspöki székébe valamikor a jövőben visszauttetheti.⁴ Így amikor a külföldiek tényleg előhozakodtak az Ordass-üggyel, az állam eljátszhatta az engedékeny tárgyalófelet. Nyilvánosan ígéretet tett Ordass rehabilitálására, valamint arra, hogy valamikor a jövőben lehetősége lesz visszatérni az aktív püspöki szolgálatba. Addig pedig lehetővé tették, hogy teológiai tanárként dolgozzon ismét az egyházban a budapesti Evangé-

a Szovjetunióban elindult az ún. desztalinizációs folyamat.

Nyilvánosan ígéretet tett Ordass rehabilitálására,

2 Erről részletesen lásd: Kalmár Melinda: Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjetrendszer, 1945–1990. Budapest, 2014, Osiris, 81–236.

3 Horváth János (1921–1988): eredeti szakmája vasesztergályos; 1939-től az illegális kommunista párt tagja; 1945 elején a Magyar Kommunista Párt központjában dolgozott, majd vidékre került; 1945 áprilisától a Sopron vármegyei, 1946-tól a Veszprém vármegyei, 1947-től a Baranya vármegyei pártbizottság titkára; 1948-tól ismét a pártközpontban dolgozott, 1949 és 1950 között a Vasútpolitikai Osztály vezetője; 1951. évi megalapításától kezdve az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) munkatársa; 1951 és 1952 között elnökhelyettes, 1952 és 1959 között az ÁEH elnöke; 1959-től a Textilalkatrészgyártó Vállalat igazgatója. Lásd <https://neb.hu/asset/phpHcYc7Z.pdf> (letöltve: 2025. február 19.).

4 Ordass Lajos: *Önéletrajzi írások. Folytatás*. Bern, 1987, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 508–514.

likus Teológiai Akadémián.⁵ A külföldiek abban a hiszemben távoztak az országból, hogy azt hitték, mindezt ők érték el az államhatalomnál.⁶

Az ÁEH elnöke és Ordass között folytatott tárgyalások tartalmát Ordass püspök *pro memoriaiból* ismerjük. Ezek arra engednek következtetni, hogy az államhatalom fölismerte a püspök

azt hitték, mindezt ők érték el az államhatalomnál.

külföldi kapcsolatrendszerében és népszerűségében rejlő lehetőséget. Abban bíztak, hogy ha Ordasst sikerülne maguknak megnyerni, akkor rajta keresztül beépülhetnének olyan nemzetközi, mindeddig nyugati, amerikai dominanciájú

egyházi szervezetekbe (lásd EVT, LVSZ), amelyekre eddig különösebb rálátásuk nem volt. Remélték, hogy Ordasson keresztül a szovjet blokk érdekeinek megfelelő befolyással lehetnek ezen szervezetek jövőbeni politikájára, működésére.⁷

Hogy a rehabilitálást nem követte azonnal Ordass reaktiválása a püspöki székben, az is az előbbiekkal van összefüggésben. Horváth János – Ordass *pro memoriaja* szerint – egy ízben így fogalmazott: „Ha mint teológiai tanár tetszik működni, mi is jobban megismerhetjük püspök urat”.⁸ A pártállamnak ebben az új helyzetben időre volt szüksége ahhoz, hogy megbizonyosod-

5 Lásd EOL DOLL 9. doboz, 9. tétel, Scholz László a szeptember 7-i esperesi értekezleten elhangzott felszólalásának mellékletében.

6 A külföldiek rendre úgy kommunikálták a tárgyalásokat, mint amely az ő kezdeményezésükre történt, s amelyen sikerült az Állami Egyházügyi Hivatalt megállapodásra bírni. Vö. *Time* magazin, 1956. október 22. <http://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,824507,00.html> (letöltve: 2025. február 19.) és WCC Archives, 42.0062 General Secretariat, General Correspondence, 1947–1957, 5. dosszié, Ordass: Franklin C. Fry levele Horváth Jánosnak, 1956. szeptember 11. és *The Rehabilitation of Bishop Lajos Ordass*.

7 A későbbiekben még szó lesz az LVSZ 1957. augusztusi minneapolis-i nagygyűléséről. Ide Ordasst már ekkor, a rehabilitálás előtt is mint aktív püspököt tervezték kiküldeni abban a reményben, hogy ott fontos pozícióba kerül majd. Mint később láthatjuk: ez a remény nem volt alaptalan. Vö. Ordass: *Önéletrajzi írások...* (4. jz.), 551; Isó Gergely: *Hová lett a koncepció? – Ordass Lajos evangélikus püspök 1956. évi rehabilitációja*. In Kovács Dóra – Szabó Melinda (szerk.): *Tempus adest. Tanulmányok az Eötvös Collegium 30 éve alapított Történelem Műhelye tiszteletére*. Budapest, 2015, Mika Sándor Egyesület, 121–143; Böröcz Enikő 2012: *Egyházfő viharban és árnyékban. Ordass Lajos evangélikus hitvalló püspöki szolgálata (1945–1958)*. 1. köt. Budapest, 2012, Luther Kiadó, 263–321. A kommunista pártállamnak ez a stratégiai célja az evangélikus egyházzal kapcsolatban végigkíséri majd az egész Kádár-korszakot. Ordass második leváltása után a püspöki székbe ülő Káldy Zoltán pályáival egyértelműen rámutat erre, hiszen őt végül 1986-ban, az LVSZ Magyarországon (!) megrendezett nyolcadik nagygyűlésén a világszervezet elnökévé választották. Bővebben lásd Kertész Botond: *Káldy Zoltán állambiztonsági tevékenysége*. In Mirák Katalin (szerk.): *Egyházvezetők*. 1. köt. *Káldy Zoltán, Ottlyk Ernő*. Budapest, 2014, Luther Kiadó, 218–268. /Háló 2. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945–1990./

8 Ordass: *Önéletrajzi írások...* (4. jz.), 551.

jon arról, hogy Ordasst hosszú távon együttműködésre lehet-e majd bírni. Teológiai tanárként elég aktív egyházi szolgálatot végzett volna Ordass ahhoz, hogy új oldalairól is kiismerhessék, viszont kellően súlytalan, veszélytelen volt ez a pozíció ahhoz, hogy ha Ordass mégsem válna be, akkor ebben a pozícióban kitölthesse a nyugdíjig hátralévő éveit. Elképzelhető tehát, hogy ha sor került volna arra, hogy Ordasst a hatalom október 24-én megkezdendő teológiai tanári szolgálatában is megismerje, soha nem térhetett volna vissza püspökként az egyház élére. Az ÁEH számítását azonban keresztülhúzta az október 23-án kirobbant forradalom és szabadságharc. Ennek hatására az addigi rendszerrel együttműködő püspökök, Dezséry László⁹ és Vető Lajos¹⁰, lemondtak hivatalukról, így 1956. október 31-én Ordass Lajos – az államhatalom (Horváth János és Mihályfi Ernő¹¹) megkeresésére

- 9 Dezséry László (1914–1977): evangélikus lelkész, újságíró, politikus; 1938-ban szentelte föl Raffay Sándor bányakerületi püspök; 1938 és 1941 között a pesti evangélikus gyülekezet segédlelkésze; 1939-től megbízott, 1941 és 1949 között rendes budapesti egyetemi lelkész; Ordass püspök 1948. évi bebörtönzése után jelent meg *Nyílt levél az evangélikus egyház ügyében* című írása, amelyben a kommunista irányítás alatt álló állammal való megegyezést és az egyház „demokratizálódását” sürgette; 1949 és 1950 között állami nyomásra óbudai lelkész; 1950-től a Bányai Evangélikus Egyházkerület, 1952-től a Déli Evangélikus Egyházkerület püspöke 1956. október végi lemondásáig; 1957-től a Magyar Rádió munkatársa; 1958. június 24-én néhány órára visszatért a püspöki székhelybe, asszisztálva ezzel Ordass püspök második félreállításához; belépett az MSZMP-be; 1958 és 1962 között országgyűlési képviselő; 1962 és 1966 között az Országos Béketanács főtitkára. Lásd Magyar Életrajzi Lexikon. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/d-750BB/dezsery-laszlo-751F1/> (letöltve: 2025. február 20.).
- 10 Vető Lajos (1904–1989): evangélikus lelkész; 1928-ban szentelte föl Raffay Sándor bányakerületi püspök; 1928 és 1929 között Medgyesegyházán segédlelkész; 1929 és 1931 között Németországban és Észtországban ösztöndíjas; 1935-ben doktorált; 1931 és 1937 között szolnoki helyettes lelkész; 1937 és 1948 között a diósgyőr-vasgyári gyülekezet lelkésze; 1948-tól a Tiszai Evangélikus Egyházkerület, 1952-től 1956. november 1-jei lemondásáig az Északi Evangélikus Egyházkerület püspöke; 1956 és 1957 között teológiai tanár; 1957 végétől állami nyomásra ismét az Északi Evangélikus Egyházkerület püspöke lett 1967. évi nyugdíjba vonulásáig; 1953 és 1971 között országgyűlési képviselő. Vö. Nagy Gyula: Dr. Vető Lajos 1904–1989. *Lelkipásztor*, 1989. 10. sz. 568–570; M. Gy.: D. dr. Vető Lajos püspök hetvenöt éves. *Evangélikus Élet*, 1979. november 18. 1.; D. dr. Vető Lajos püspök. *Evangélikus Élet*, 1989. október 8. 3.; Szebik Imre: Száz éve született D. dr. Vető Lajos püspök (1904–1989). *Evangélikus Élet*, 2004. október 17. 10.
- 11 Mihályfi Ernő (1898–1972): újságíró, politikus; 1942-től a Független Kisgazdapárt tagja; 1947-től haláláig parlamenti képviselő; 1947-ben tájékoztatásügyi miniszter, közben ideiglenes megbízással külügyminiszter; 1947-től 1948-ig a köztársasági elnöki hivatal vezetője; 1948 és 1949 között az országgyűlés alelnöke; 1949-től haláláig az Elnöki Tanács tagja; 1957 és 1958 között művelődésügyi miniszterhelyettes; 1952-től állami akaratból az evangélikus egyház egyetemes felügyelője; e tisztségéről 1956-ban, a forradalom és szabadságharc idején szóban lemondott; 1957-től haláláig állami nyomásra ismét egyetemes felügyelő. Lásd Magyar Életrajzi Lexikon. <https://www.arcanum.com/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/m-76AF9/mihalyfi-erno-76DF8/> (letöltve: 2025. február 20.).

átvette a Déli Evangélikus Egyházkerület¹² kormányzását, s ezzel elkezdődött püspökségének második, aktív időszaka.¹³

Tárgyalások az egyház és az állam között

Láthattuk, hogy a szabadságharc napjaiban lényegében az államhatalom jóváhagyásával kezdhetette meg újra Ordass a püspöki szolgálatát. Ennek köszönhető, hogy míg a másik két történelmi egyházban, a katolikus és a református egyházban bekövetkezett változásokat az ál-

lényegében az államhatalom jóváhagyásával kezdhetette meg újra Ordass a püspöki szolgálatát.

lamhatalom a terror eszközével szüntette meg, addig az evangélikus egyház esetében viszonylag sokáig azt a látszatot keltette, hogy nem különösebben akar beleszólni a belügyeibe.

Ebben az egyház belső autonómiáját tekintve többé-kevésbé intakt időszakban az Ordass-

féle egyházvezetésnek – egyedülálló módon – lehetősége nyílt arra, hogy egyházi szempontok érvényesítése mellett álljanak neki az elmúlt Rákosi-diktatúrában erkölcsileg is leépült és kiszigerelt egyház újjáépítésének. A belső megújulás mellett¹⁴ Ordass második püspöksége – az államhatalom korábbi számításainak megfelelően – külpolitikai értelemben az adott szűk keretek között is sikeres volt. Amellett, hogy az Ordass iránti külföldi bizalom is hozzájárult, hogy az LVSZ és az EVT részéről nagy léptékű segélyszállítmányok érkezzenek Magyarországra, az evangélikus egyház a nemzetközi egyházi élet vérkeringésének is tényező részévé vált.¹⁵ Ennek csúcspontja egyértelműen a Lutheránus Világszövetség Minneapolisban (Minnesota, USA) tartott harmadik nagygyűlése volt 1957 augusztusában,¹⁶ amelyen Ordass püspök vezetésével

12 1952-ben az evangélikus zsinat az egyházkerületi rendszert újra szabályozta. A Bányai Evangélikus Egyházkerületnek – amelynek élére 1945-ben Ordass Lajost megválasztották – így a Déli Evangélikus Egyházkerület vált jogutódjává. EOL Zsinati iratok, 16. doboz, Az 1948–53. évi zsinat iratai és jegyzőkönyvei, 1948–1953.

13 Ordass püspök visszatérésének pontos körülményeihez lásd korábbi tanulmányomat: Ordass Lajos az 1956-os forradalom és szabadságharc napjaiban. *Keresztyén Igazság, Új folyam*, 2016. 3. sz. 26–32.

14 Az Ordass-féle egyházvezetés belső megújulást célzó politikájának három sarokköve (1) a teljes, egyházmegyei (esperesi) szintig lemenő tisztújítás, vagyis az egyházi közép- és felső vezetői réteg törvényesség tétele, (2) a rehabilitálás, az elmúlt években meghurcolt, állásából eltávolított stb. egyházi személyek megkövetése, a törvénytelenések jóvátétele és végül (3) az egyházi élet (hitoktatás, egyházi sajtó, egyházi testületek) mihamarabbi újraindítása. Részletesen lásd Isó Gergely: Az egyház újjászervezése. Ordass Lajos második püspökségének első időszaka, 1956–1957. *Keresztyén Igazság, Új folyam*, 2017. 2. sz. 22–36.

15 Részletesen lásd Isó: *Az egyház...* (14. jz.).

16 A minneapolis-i út részleteit lásd Isó Gergely: Ordass Lajos az 1957-es minneapolis-i világyűlésen I. *Keresztyén Igazság, Új folyam*, 2014. 4. sz. 46–60; II. *Keresztyén Igazság, Új folyam*, 2015. 1 sz. 6–14; III. *Keresztyén Igazság, Új folyam*, 2015. 2. sz. 16–38.

a magyar evangélikus egyház delegációja is részt vett, és amelyen Ordass Lajost ismét megválasztották a szervezet alelnökének.

A minneapolis-i nagygyűlés egyben szimbolikus zárása is volt annak az időszaknak, amelyben a kommunista hatalom kvázi szabad kezet adott az evangélikus egyháznak belső ügyeinek alakításában. 1957 őszén az állam – az egyházügyi hivatalon keresztül – ismét olyan követeléseket támasztott az Ordass-féle egyházvezetés elé, amelyben a püspöknek és a vele fémjelzett egyházvezetésnek ismét ki kellett mondania a határozott nemet.

Már 1957 első felében is voltak olyan aggasztó jelek, amelyek arra mutattak, hogy a diktátúra az evangélikus egyháznál is újra be fog keményíteni.¹⁷ A hatóságok számos lelkészt tartóztattak le hosszabb-rövidebb időre,¹⁸ az 1956 végén megígért szabad hitoktatásra vonatkozó állami ígéretet visszavonták, nyomást gyakoroltak az egyházra, hogy vegyen részt az Országos Béke-tanács munkájában, Ordasstól pedig elvárták, hogy vegyen részt a Hazafias Népfront ülésén.

Szintén kifejezték elvárásukat, hogy az evangélikus sajtó rendszeresen közvetítse az egyház hűségnyilatkozatát a kormány mellett, továbbá az állam gátolta, hogy Darvas József¹⁹ helyére új déli kerületi felügyelőt, Mihályfi Ernő helyére pedig új egyetemes felügyelőt válasszanak.²⁰ A legsúlyosabb intézkedés az 1957. évi 22. törvényerejű rendelet kibocsátása volt, amelyben viszszaemőlegesen előírták, hogy egyházi vezetői pozíciókat csak előzetes állami hozzájárulással lehet betölteni. Ugyan ezt az intézkedést elsősorban a római katolikus egyház miatt hozták létre, az evangélikus egyház működési elveivel is szemben állt. Mindazonáltal az egyes nyomásyga-

a püspöknek és a vele fémjelzett egyházvezetésnek ismét ki kellett mondania a határozott nemet.

17 Erről részletesen lásd Isó: *Az egyház...* (14. jz.), 28–30.

18 Ezek a letartóztatások elsősorban nem lelkészi hivatalokkal voltak összefüggésben, hanem az 1956-os forradalom és szabadságharc megtorlása keretében vitték el azokat, akiknek „ellenforradalmi” magatartására gyanakodtak.

19 Darvas József (1912–1973): népi író, baloldali politikus; 1945-től haláláig parlamenti képviselő; a Magyar Kommunista Párt titkos tagja; 1945-től a Nemzeti Parasztpárt alelnöke; 1950 és 1956 között több ízben kultuszminiszter; 1956-tól MSZMP-tag; 1957-től a Hunnia Filmstúdió igazgatója; 1959-től a Magyar Írószövetség elnöke; 1950-től a Bányai Evangélikus Egyházkerület, 1952-től a Déli Evangélikus Egyházkerület felügyelője 1972. évi visszavonulásáig. Vö. Ordass: *Naplóm...* (1. jz.), 366; Magyar Életrajzi Lexikon. <https://www.arcanum.com/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/d-750BB/darvas-jozsef-dumitras-7511E/> (letöltve: 2025. február 23.).

20 Mihályfi Ernő a szabadságharc idején szóban lemondott pozíciójáról, írásban azonban nem, Darvas pedig megígérte, hogy le fog mondani, ez azonban végül elmaradt. Leváltásukhoz szükséges lett volna az 1957. évi 22. tvr. értelmében az Elnöki Tanács hozzájárulása (amelynek egyébként Mihályfi is a tagja volt), a tanács azonban halogatta a döntést. Nem lehetett azonban ekkor még tudni ennek az okát, így bár baljós előjel volt, még nem lehetett rá az egyházzal szembeni „hadüzenetként” tekinteni. Vö. Ordass: *Naplóm...* (1. jz.), 138; Isó: *Az egyház...* (14. jz.), 28.

A legsúlyosabb intézkedés az 1957. évi 22. törvényerejű rendelet kibocsátása volt,

korlások hangvétele még nem volt követelő jellegű, inkább rábeszélést alkalmaztak, s emellett hagyták, hogy az egyházi belső tisztújítások és rehabilitálások mindenféle állami beavatkozás nélkül történjenek.

Az egyre erőteljesebb állami nyomás és a szaporodó aggasztó jelek miatt Ordass püspök 1957. október végén elszánta magát arra, hogy levélben foglalja össze mindazokat a kérdéseket, amelyekben az egyház őszerinte hátrányt szenved, illetve amelyekben az állam olyan elvárásokat támaszt az egyház vezetőségével szemben, amelyet Ordass nem tud teljesíteni.²¹

Az elégedetlenség kölcsönös volt: Horváth János, az ÁEH elnöke még 1957 augusztusában fölkérte az egyik a hatalommal kollaboráló lelkészt, Grünvalszky Károlyt²², hogy állítson össze egy tervezetet arra, hogy hogyan lehetne olyan változtatásokat eszközölni az evangélikus egyházban, hogy az jobban az állam akaratának megfelelően működjön.²³ Az államhatalomnak ugyanis nem tetszett, hogy az egyházi tisztújítások során szinte teljesen kikoptak az egyes pozíciókból a „haladó” elemek. A beadvány konkrét javaslatokat tartalmazott arra vonatkozóan, hogy milyen személycserék volnának szükségesek ahhoz, hogy a „haladó” vagyis a hatalommal kollaborálni hajlandó irány megfelelő képviselőt kapjon, az egyházi „reakciót”, vagyis a pártállammal való együttműködésre alkalmatlannak ítélt személyeket pedig kizorítsák a vezetésből.²⁴

21 A levelet lásd MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről. 1957. okt. 25.

22 Grünvalszky Károly (1912–1996): evangélikus lelkész; 1935-ben szentelte föl Raffay Sándor bányakerületi püspök; 1935 és 1937 között mezőberényi és budapesti segédlelkész; 1937 és 1938 között Németországban ösztöndíjas; 1939-ben a Bányai Evangélikus Egyházkerület segédlelkésze; 1939 és 1941 között budapest-zuglói lelkész; 1941 és 1946 között a budapesti farsori evangélikus gimnázium vallásánára; 1946 és 1948 között a Budapesti Egyházmegye missziói lelkésze; 1948-tól 1979. évi nyugdíjba vonulásáig budapest-józsefvárosi lelkész; emellett 1952-től állami támogatással egyetemes főtítkárhelyettes, 1954-től egyetemes főtítkár; 1956 októberében főtítkári állásáról lemondott, 1957 végén azonban állami nyomásra ismét visszatért, 1959-ben mondott le véglegesen. Vélhetően „Karcsi” fedőnéven jelentéseket tett az állambiztonságnak. Vö. Vető Béla: Grünvalszky Károly 1912–1996. *Lelkipásztor*, 1996. 6. sz. 240; Beszámoló az Egyházegyetem Közgyűléséről. *Evangélikus Élet*, 1954. július 4. 4; Grünvalszky Károly főtítkári állásáról lemondott. *Evangélikus Élet*, 1959. június 7. 3; Vető Béla: Grünvalszky Károly 1912–1996. *Evangélikus Élet*, 1996. június 16. 4.

23 A beadványnak már a címe beszédes volt: *Tervezet a magyarországi evangélikus egyház törvényes rendjének helyreállítására*. Lásd MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-16/1957.

24 A beadványról írt elemzésemet részletesen lásd Isó Gergely: Tárgyalások az egyház és az állam között 1957-ben I. *Keresztény Igazság, Új folyam*, 2017. 3. sz. 16–28.

A tárgyalásokra 1957 novemberében, 11-én, 12-én, 15-én, 25-én és 26-án került sor.²⁵ Az egyházat maga Ordass és néhány közeli munkatársa képviselte, de az állam ragaszkodott hozzá, hogy az ún. „egyházi baloldal” képviselői, az állammal együttműködő lelkészek is jelen legyenek a megbeszéléseken. Horváth János ÁEH-elnök a tárgyalásokon igyekezett a baloldali papokat kijátszani Ordassék ellen, akik ezt a szerepet készséggel el is vállalták.

Ha sok is volt a konfliktusos kérdés, az első három tárgyalási nap még történt viszonylagos előrelépés a megegyezés felé.²⁶ November 25-én azonban előkerültek a személyi kérdések, amelyek végül a tárgyalások megszakadáshoz vezettek. Itt derült ki ugyanis az egyházi delegáció számára, hogy az állam nem tárgyalási anyaggal, hanem ultimátummal készült. A Günvalszky-féle beadványban megfogalmazott szükséges személycserék Ordassék számára elfogadhatatlanok voltak. Magához a töréshez az vezetett, hogy az állam mindenáron követelte, hogy Grünvalszky Károly térjen vissza az egyetemes főtítkári pozícióba, amelyről még 1956 októberében mondott le, Vető Lajos pedig üljön vissza az Északi Evangélikus Egyházkerület püspöki székébe, leváltva ezzel Túróczy Zoltánt²⁷.

előkerültek a személyi kérdések, amelyek végül a tárgyalások megszakadáshoz vezettek

25 November 11-én Ordass és Horváth megállapodott a tárgyalás napirendi pontjairól, 12-én és 15-én tárgyalták az első napirendi pontot (Az állam és egyház viszonya és politikai vonatkozásai), és 15-én kezdték el a második pontot (Személyi kérdések fölülvizsgálata). Ez a napirendi pont volt az, amelynek kapcsán megszakadtak a tárgyalások. Az egyes tárgyalási napokon elhangzottak részletes elemzését lásd Isó Gergely: *Tárgyalások az egyház és az állam között 1957-ben II. Keresztyén Igazság, Új folyam*, 2017. 4. sz. 11–25.

26 Az egyháznak a szocialista államban betöltött szerepére vonatkozó elvi álláspontokat (erről szólt a tárgyalások első napirendi pontja) például sikerült úgy összeegyeztetni, hogy az mindkét fél számára elfogadható volt. Az ÁEH ugyanis azt követelte, hogy az evangélikus egyház határozottan nyilvánítsa ki támogatását a kormányzat iránt. Ordassék erre azt válaszolták, hogy az egyház elfogadja, hogy a szocializmusban működjön Isten akaratából, a béke ügyét is tudják támogatni, és ha az állam igényli, ezt sajtóban is hajlandóak gyakrabban megfogalmazni. Vö. MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 16. doboz: Pro memóriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 6–12. és MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-15/1957.: Jegyzőkönyv az 1957. nov. 12-i, evangélikus egyházzal kapcsolatos értekezletről és tájékoztató az ÁEH 1958. jan. 24-i evangélikus lelkészi értekezleten elhangzottakról, 15–47.

27 Túróczy Zoltán (1893–1971): evangélikus lelkész; 1915-ben szentelte föl Scholtz Gusztáv bányakerületi püspök; 1915-től 1917-ig Komáromban és Ózdon segédlelkész; 1917 és 1923 között arnóti lelkész; 1923 és 1927 között ózdi lelkész; 1927 és 1939 között győri lelkész; 1939-től 1948-ig a Tiszai Evangélikus Egyházkerület püspöke; 1945-ben háborús izgatás (hamis) vádjával a népbíróság tíz év börtönre ítélte; a perújrafelvételt követően 1948-ban a köztársasági elnök kegyelmi úton megszüntette az eljárást; 1948-tól 1952-ig a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület püspöke; 1948-ban a zsinat lelkészi elnökeként ő írta alá az egyház részéről az egyház és az állam közötti egyezményt; 1952 és 1957 között nyugdíjas; 1957. februártól decemberi félreállításáig az Északi Evangélikus Egyházkerület püspöke. Lásd id. Fabiny Tibor: Túróczy Zoltán életútja. In Cserháti Péter – Fabiny

Minthogy az egyházi tárgyalópartnerek ebben a kérdésben nem voltak hajlandóak engedni, Horváth János elvesztette a türelmét. Kijelentette, hogy az egyházi tárgyalóbizottság részéről nagyfokú és alaptalan bizalmatlanság áll fenn az állam irányába, ezért a tárgyalásokat egyoldalúan lezárja. Ezek után ultimátumban kinyilvánította, hogy innentől kezdve Mihályfi Ernőt tekintik egyetemes felügyelőnek, Darvas Józsefet a déli kerület felügyelőjének, megtiltják az evangélikus egyháznak, hogy nyugati segílyt elfogadjon, fölülvizsgálják az egyház összes sajtókiadványát. Megtiltotta az egyházi személyek számára a Nyugatra történő kiutazást, nyugati egyházi személyek számára pedig a magyarországi beutazást. Az evangélikus egyház élére – ahogyan azt a római katolikus és a református egyházakban egy évvel korábban tették – miniszteri biztost rendelt ki Grnák Károly ÁEH-munkatárs személyében, akinek feladata volt ellenőrizni a külföldi levelezést és az egyház hivatalos egyházkormányzati intézkedéseit. Horváth azt is kijelentette, hogy a jelenlegi helyzetért egyedül az egyházi bizottság a felelős, fönti intézkedéseikkel pedig nem sértik a vallásszabadságot.²⁸ Ordass naplójában sommásan így foglalta össze a történeteket: „Ami napok óta készülődött, most bekövetkezett. Kitört a harc evangélikus egyházunk és az államhatalom között.”²⁹

Vajon milyen várakozással, elvárással tekintettek az egyes felek a tárgyalásokra? Mire számítottak az eredmény tekintetében? Mennyiben teljesültek ezek az elvárások?

Kitört a harc evangélikus egyházunk és az államhatalom között.

Jóllehet hangfölvétel nem maradt fenn a tárgyalásokról, vagy legalábbis nem tudunk róla, arról mindenesetre a tárgyalásokról készült ÁEH-jegyzőkönyv,³⁰ valamint Ordass *pro memoriai*³¹ és naplójegyzetei³² is tanúskodnak,

hogy a megbeszélések nem voltak indulatoktól menetesek, sőt gyakran igen heves hangvételű megnyilatkozásokkal szóltak hozzá a felek a tárgyalt kérdésekhez.³³

Tamás – id. Fabiny Tibor – ifj. Fabiny Tibor – Ittész András – Mirák Katalin – Tekus Ottó – Tekusné Paveszka Ida (szerk.): *Isten embere. Túróczy Zoltán evangélikus püspök (1893–1971)*. 1. köt. *Életút és dokumentumok*. Budapest, 2002, Magyarországi Evangélikus Ifjúsági Szövetség, 13–79.

28 ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-15/1957.: Jegyzőkönyv az 1957. nov. 12-i, evangélikus egyházzal kapcsolatos értekezletről és tájékoztató az ÁEH 1958. jan. 24-i evangélikus lelkesi értekezleten elhangzottakról, 87–88.

29 Ordass: *Naplóm...* (1. jz.), 343.

30 MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-15/1957.: Jegyzőkönyv az 1957. nov. 12-i, evangélikus egyházzal kapcsolatos értekezletről és tájékoztató az ÁEH 1958. jan. 24-i evangélikus lelkesi értekezleten elhangzottakról.

31 MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archivum, 16. doboz: Pro memoriaék. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel.

32 Ordass: *Naplóm...* (1. jz.), 335–338; 341–344.

33 Például: „A tárgyalás igen kiéleződött, főként Grünvaldsy Károly és dr. Pály Miklós egyházárulás-számba menő fölszólalása miatt. Ezek az állam által fölbérelt emberek igyekeztek megbízóik teljes megelégedésére rombolni az egyházat, és pápábbak voltak a pápánál. Túrhetetlen magatartásuk miatt kénytelen voltam a következő

Az is egyértelműnek tűnik, hogy mindkét fél valóban vágyott a békés megegyezésre. Az államhatalom már az elején megtehetette volna, hogy bevezeti azokat a szankciókat, amelyeket végül bevezetett. De helyett öt tárgyalási napon keresztül igyekezett az egyházi delegációt rászorítani az államhatalom akaratának elfogadására.³⁴ Az indulatok jelentős része egyébként ebből fakadt: az államhatalom gyakran élt a – burkolt vagy egészen nyílt – fenyegetés módszerével, és egy igencsak koncepciózus, indulatos, érzelmi jellegű érvelési stílussal (pl.: az állam annyi mindenben támogatja az egyházat, ők ennek csak a viszonzását várják, stb.).

Az egyházi delegáció motivációit viszonylag könnyen megragadhatjuk. Ordassnak a Horváth Jánoshoz írt, a tárgyalásokat megelőző leveléből kiderül, hogy a püspök számára az állammal való viszony és a konfliktusok rendezésének kérdése becsületbeli ügy volt. Mindez nem jelenti azt, hogy túlságosan nagy reményeket fűzött volna a sikerhez – de persze azt sem, hogy a siker lehetőségét kizárta volna –, viszont úgy vélte, hogy egyháznak felelős vezetőjeként az a hivatásából fakadó kötelessége, hogy mindent megtegyen azért, hogy az egyház békességben és szabadon tudja végezni Krisztustól kapott küldetését. Ő azon keresztyén magatartást gyakorolta, miszerint mindent, amit emberileg lehetséges, meg kell tenni a cél érdekében, magát a sikert viszont az Isten kezébe kell helyezni.³⁵ A tárgyalások során is ez a mentalitás tükröződik az Ordass által vezetett egyházi delegáció megnyilvánulásaiban. Ennek folytán – bármennyire is az ellenkezőjét sulykolták Horváthék, illetve a tárgyalások kudarcba fulladását követően az egyházi sajtó – az egyházi delegáció sokkal – kiszolgáltatottságából adódóan is – rugalmasabb és kompromisszumkészebb tárgyalópartner volt, mint az állam. Kompromisszumkész abban az értelemben, hogy egy bizonyos elvi korlátot át nem lépve – amely korlát ez esetben az egyház szabadsága volt –, hajlandóak voltak más szempontokat is figyelembe venni, mérlegelni és alkalmazni is.³⁶ Az már más kérdés, hogy az

Az egyházi delegáció motivációit viszonylag könnyen megragadhatjuk.

megállapítást tenni: »Mi hosszú ideje vártuk már, hogy az államhatalom képviselőivel leülhetünk az állam és egyház viszonyának megtárgyalására, de most észre kell vennünk, hogy az egyházi ellenék ültetett minket a vallatás padjára.«” Lásd Ordass: *Naplóm...* (1. jz.), 338.

34 ÁBTL 3.1.5 0-13599 /1. Evangélikus Egyházi reakció, 9: „Papp István” jelentése, 1957. nov. 5.

35 Naplójában többször is találhatunk az állammal való viszony alakulása kapcsán ehhez hasonló fősóhajtásokat: „Istenben bizakodom”. Lásd Ordass: *Naplóm...* (1. jz.), 330.

36 Az államhatalom például kifejezte azt az akaratát, hogy örülne neki, ha az egyház zsinatot hívna össze, amelyen létrehoznának egy harmadik egyházkerületet is (1952 óta az evangélikus egyházban két egyházkerület, a déli és az északi működött, ezek váltották a történelmi egyházkerületeket, a bányait, a tiszait, a dunántúlit és a dunáninnenit). Ordass – bár nem értett vele egyet – nem zárkózott el attól, hogy a zsinat elé tárjanak egy ilyen kérdést. Lásd MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-15/1957.: Jegyzőkönyv az 1957. nov. 12.-i, evangélikus egyházzal kapcsolatos értekezletről és tájékoztató az ÁEH 1958. jan. 24-i evangélikus lelkesi értekezleten elhangzottakról, 26.

állam részéről a kompromisszumkészség azt jelentette volna, hogy az egyház egy az egyben érvényre juttatja és magáévá teszi az állam követeléseit,³⁷ magyarán behódol. Ez azonban már hatalmi, parancsuralmi retorika.

Az állam motivációinak föltérképezéséhez kiindulási pontként két fontos dokumentumot kell kiemelnünk: az egyik Horváth Jánosnak az 1957. szeptember eleji budapesti ÁEH-konferencián³⁸ elmondott beszéde, amelyben elhangzott, hogy rövid távú céljuk egyrészt leválasztani Ordass Lajos mellől a reakciós személyeket, másrészt pedig nemzetközi tekintélyét fölhasználni az állam érdekében.³⁹ A másik dokumentum a „Karcsi” fedőnevű ügynök egyik, 1957. december 27-én kelt jelentése, amelynek a végén a tartótiszt megjegyzi, hogy az állambiztonság is szorgalmazta az evangélikus egyházban a változásokat, mert így néhány ügynököt visszahelyezhettek fontos kulcspozíciókba, ahonnan aztán befolyásolni tudják az egyházi politikát. Ráadásul – jegyzi meg a tartótiszt – ez sikerült is, mert két ügynök jelentős tisztségbe jutott.⁴⁰

Ez a kettős célja tehát biztosan megvolt az államnak: Ordass személyét és tekintélyét, amennyire csak lehet, reklámanyagként fölhasználni, egyrészt a Nyugat felé való kapcsolatépítés céljából, másrészt pedig annak demonstrálására, hogy ha a Rákosi börtöneit megjárta Ordass egyházvezető lehet egy szocialista országban, akkor ott biztosan – vallás- és egyéb – szabadság van.

kettős célja tehát biztosan megvolt az államnak

Az ügynökjelentés pedig az államnak a személcserékre vonatkozó követeléseire ad választ: ügynököket, a pártállammal kollaborálni hajlandó egyházi személyeket akartak beépíteni felelős egyházi pozíciókba.

Ki lehetett az a két hálózati személy, akire a tartótiszt utalt?

Először is ki lehet az a „Karcsi” fedőnevű ügynök, aki az evangélikus egyházban bekövetkezett változásokról írt jelentést? A jelentés tartalma az, hogy „Karcsi” beszámol az egyház és az állam közötti tárgyalásokról, az ennek következtében beálló helyzetről és változásokról, valamint értékeli azt az egyházi baloldal szemszögéből. Ami az azonosítás kapcsán segítségünkre lehet, az egy rövid jelenet. „Utána néhány nappal pedig Grünvalszky Károllyal beszélgetve [ti. Szabó József nyugalmazott püspök beszélgetett vele], aki reménységét fejezte ki, hogy az egység és a békesség az egyházban létrejön, azt mondta, ez attól függ, hogy hogyan csinálják a dolgokat, amire Grünvalszky megjegyezte, hogy csináljuk, mire ő semmit sem szólt.”⁴¹ A

37 Az ÁEH többek között azzal is érvelt a tárgyalások során, hogy ők minimálisra csökkentették a követeléseiket, ezen nincs mit tárgyalni, Ordassék vagy elfogadják vagy nem. Lásd Ordass: *Naplóm...* (1. jz.), 338.

38 1957. szeptember 2-a és 7-e között Budapesten tartották meg a Szovjetunió, Románia, Csehszlovákia, az NDK és Magyarország egyházügyi hivatalainak részvételével a nemzetközi ÁEH-konferenciát (bővebben lásd Böröcz: *Egyházfő...* (7. jz.), 450–457.

39 Böröcz: *Egyházfő...* (7. jz.), 453–454.

40 ÁBTL 3.1.5 O-13599/2. Evangélikus egyházi reakció, 20–21: „Karcsi” jelentése, 1957. dec. 27.

41 ÁBTL 3.1.5 O-13599/2. Evangélikus egyházi reakció, 20–21: „Karcsi” jelentése, 1957. dec. 27.

jelentés ezután éles kritikát fogalmaz meg Szabó Józseffel szemben, amiért nem hajlandó egyértelműen az egyházi baloldal mellé állni. A fentiekből logikus a következtetés, hogy a „Karcsi” fedőnevű ügynök nem más, mint Grünvalszky Károly, hiszen egy négyesemközti beszélgetésről úgy számol be, hogy a beszélgetés egyik résztvevőjét negatív kritikával illeti. Bár nem kizárható, hogy „Karcsi” egy harmadik személytől (mondjuk Grünvalszkytól) hallott a beszélgetésről, de ennek kisebb a valószínűsége, mint az előbbi föltételezésnek. Ez a föltételezés pedig azt is megmagyarázná, hogy miért került hirtelen, tulajdonképpen a semmiből – hiszen 1956. októberi lemondása után teljesen eltűnt az egyházi közéletből – Grünvalszky Károly az állam érdeklődésének homlokterébe, miért akarták őt mindenáron a főtitkári pozícióba visszahelyezni.

A tartótiszt által emlegetett másik ügynök kilétére is legfeljebb következtethetünk. Tudjuk, hogy a másik jelentős egyházi pozíció, amelynek betöltése kapcsán Horváth Jánoséknak határozott és megmásíthatatlan elképzelése volt, az az északi kerület püspöki széke. Tudjuk azt is, hogy Vető Lajos püspök „Veres” fedőnéven jelentett az állambiztonságnak,⁴² valamint az is kiderül a forrásokból, hogy Vető – saját bevallása szerint – szívesebben maradt volna teológiai tanári pozícióban, de az állam ragaszkodott az ő „rehabilitálásához.” Ebből következik az a megalapozott föltételezés, hogy a másik ügynök, akit az állam beépített az egyház élére, Vető Lajos püspök lehetett.

A tárgyalásokkal és a személyi cserék követelésével az volt tehát az állam célja egyrészt, hogy a kiegyezés kirakatba illő procedúráján keresztül megtartsák maguknak a jól csengő nevet, Ordass Lajost (ez nem sikerült), másrészt, hogy behálózzák az egyházat a maguk embe-
reivel.

(folytatjuk)

42 Ez konkrétan kiderül a „Veres” fedőnevű ügynök 1957. augusztus 3-i jelentéséből. Ebben az ügynök – heves érzelmevitörés keretében – számol be arról, hogy Vető Lajos püspök – előzetes ígéretek ellenére – nem kapott vízumot az Egyesült Államokba, ahol az Egyházak Világtanácsának központi bizottsági ülésén akart volna részt venni, mint a bizottság tagja. Azt is megígérték neki, hogy ezután meghívják a minneapolis-i világgyűlésre is, de ez sem valósult meg. Az ügynöki jelentésben éppen a tartótisztje, Baji László leplezi le, aki a jelentéshez fűzött megjegyzésében a következőket írja: „A jelentésben figyelembe kell venni, hogy *Vető Lajos püspök* sértődöttségének és elkeseredésének is kifejezést ad, így nyilatkozata nem egészen tárgyilagos” (lásd ÁBTL 3.1.5 O-13599/2. Evangélikus Egyházi reakció, 14–15: „Veres” jelentése, 1957. aug. 3.; *kiemelés – I. G.*). Lásd még Majsai Tamás: *Öt évtizeden át ügynökök az evangélikus egyház élén IV.* <https://regi.sofar.hu/2006/10/08/majsai-tamas-ot-evtizeden-at-ugynokok-az-evangelikus-egyhazi-elen-iv/> (letöltve: 2025. február 23.).

„Bizonyágtevők fellege”.* A szentek szerepének és tiszteletének lutheránus értelmezése

1. Alapkérdés

„Szentek emlékére ünnepeket nem tartunk, mert nem emberektől, hanem egyedül Istentől veszünk minden áldást, azért hát csak őt kell magasztalunk és hozzá kell fohászknunk.”¹

„Hitvallásunk helyesli a szentek tiszteletét.”²

Két egymásnak ellentmondó kijelentés, ráadásul mindkettő egy-egy meghatározó lutheránus dokumentumban olvasható: az első egy múlt századi, számos kiadást megért konfirmációi tankönyvben – amely tehát jellegénél fogva nemzedékek gondolkodását volt hivatott meghatározni –, a második viszont egyenesen egyházunk egyik hitvallási iratában, az ágostai hitvallás apológiájában, Philipp Melanchthon munkájában.

Melyik az igaz?

Kétségtelen, hogy az evangélikus egyházban gyakran tapasztaljuk azt, hogy a szentek tiszteletének kérdését egy fajta vízvázlatónak tekintik, így elterjedt az a vélekedés, hogy a lutheránus embernek semmi dolga sincs a szentekkel.

Melyik az igaz?

Ez még a szóhasználatban is megfigyelhető, hiszen csak elvétve beszélünk Szent Pálról, Szent Péterről vagy Szent Ágostonról, sokkal inkább

Pál apostolról, Péter apostolról vagy Augustinusról. Ami önmagában persze nem helytelen, ám az is tény, hogy XVI–XVII. századi elődeink magától értődő természetességgel használták írásban is az előbbi névformákat. Mint ahogyan a világ számos országában találunk olyan lutheránus templomokat, amelyek egy-egy szentnek a nevét viselik.

Egyes evangélikus vélemények szerint mivel a szenteket a római katolikus testvéregyház kiemelt tiszteletben részesíti – amelynek némely vetülete felett valóban joggal gyakorolhatunk kriti-

szélsőséges vélemények szerint a szentek tisztelete egyenesen bálványimádás

kát –, ezért nekünk élesen el kell határolódnunk tőlük. Egészen szélsőséges vélemények szerint a szentek tisztelete egyenesen bálványimádás, ezért távol kell tartanunk magunkat tőle.

Ugyanakkor egy olyan folyamatot is tetten érhetünk az utóbbi időkben, hogy az evangélikus egyház igyekszik a „saját” szentjeiből, többnyire fajsúlyos, kétségkívül tiszteletre méltó egyháztörténeti személyiségekből összeállítani egy

* Zsid 12.1.

1 Raffay Sándor: *Evang. konfirmandusok kátéja*. 12. kiad. Budapest, 1937, Pesti Evang. Egyház, 19.

2 Bódi E. – Reuss A. ford. *Apológia, az Ágostai hitvallás védőirata*. Budapest, 2017, Luther Kiadó, 236. / Konkordiakönyv. A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai, 3./

sajátságos „panteont”, miközben a lutheri reformáció előtti másfél évezred szentjeiről továbbra sem akar tudni. Példaadó személyekre ugyanis szükségünk van.

Jelen írásban megpróbálunk arra vállalkozni, hogy a szentek szerepének és tiszteletének kérdésében megtaláljuk a következetes lutheránus álláspontot, ha lehet, mentesen minden idegen tanítástól, ideértve a saját hétköznapi kegyességünkben jelentkező nyomást is.

2. Biblikus tükör

2.1. Az Ószövetségben

Az Ószövetség a שֶׁדֵּי (kádós 'szent') szóval fejezi ki a szent fogalmát. A kifejezést elsősorban Istenre vonatkoztatja, másodsorban pedig mindarra, ami vagy aki vele kapcsolatban áll, az ő szolgálatára van szánva, illetve az ő tulajdona. Ezek lehetnek tárgyak, helyek, épületek, kultuszi cselekmények, de emberek, sőt akár egész közösségek is. Ez utóbbiak szentként való emlegetése szoros összefüggésben áll azzal, hogy az Úr kiválasztja, magáénak nyilvánítja őket, illetve szövetséget köt velük.

A „szent” szó nem egyszerűen jelzőként van jelen az ószövetségi gondolkodásban. Az Úr ugyanis maga a szent, birtokosa és forrása a szentségnek. Ezért félelmetes és érinthetetlen, az ember számára elviselhetetlen a közelsége, és ezt csak kegyelmes volta enyhíti (2Móz 33,19–20; Ézs 6,3–7). Ebből fakadóan az Úr szinonimájaként mint névvel is találkozunk a szent fogalmával (Zsolt 71,22; Ézs 5,24; Jer 50,29; Hab 3,3). Isten ígéreteinek is az ő szentsége a biztosítéka (Ám 4,2).

Ami az Úrral kapcsolatba kerül, szintén szentté válik, elkülönülve a profántól. A teremtés végén az Úr megszenteli a hetedik napot, amitől ez a nap az ő tulajdonává lesz, rendet szabva az embernek is (1Móz 2,3; 2Móz 31,14). Szentnek számít az a hely, ahol az Úr tartózkodik, amelyre csak tisztelettel léphet az ember (1Móz 28,16–18; 2Móz 3,5). A Sínai-hegyet, amelyen az Úr tartózkodik, érinteni sem szabad, mint ahogyan a szövetség ládáját sem (2Móz 19,12–13; 2Sám 6,6–7).

Ugyanígy szent a kultusz is, annak minden liturgikus cselekménye, sőt a szereplői is. Ezzel összefüggésben tilos az Úr kiábrázolása – hiszen szentsége révén nem kötődhet az anyagi léthez –, sőt még a neki szentelt oltár sem lehet akármilyen (2Móz 20,23–26). Szent az oltár, a sátor és a templom, ugyanígy a papokat is fel kell szentelni, sőt még az öltözetük is szent, hiszen abban az Úr kultuszát szolgálják (2Móz 28,36; 40,9–15). A templom révén maga Jeruzsálem is szent várossá lett (Dán 9,24; vö. Mt 4,5).

Természetesen nemcsak az Úrral kapcsolatba kerülő helyszínek és tárgyak, hanem az ilyen emberek is szentek az ószövetségi gondolkodás szerint. Ez kifejezetten Izráel népére vonatkozik, mégpedig azért, mert ezt a népet az Úr kiválasztotta magának, és így a sajátjának tekinti (2Móz 19,5–6). Ez azonban nem egyszerűen egy állapot, hanem kötelezi is a népet, egészen az erkölcsi tisztaságig menően (3Móz 19,1–37). Fontos része ennek a szentségnek a más, pogány népektől való teljes elkülönülés (5Móz 7,1–6; Ezsd 10,10–11; Neh 13,3).

2.2. Az Újszövetségben

Az Újszövetség a görög ἅγιος (hagiosz 'szent') szót használja a szent megjelölésére, amely kifejezés mindenekelőtt a kor elterjedt misztériumvallásainak kultikus szóhasználatára volt jellemző. Magától értődik, hogy az Újszövetségben jórészt tovább élnek az ószövetségi fogalmak, hiszen ugyanarról a kulturális közegről van szó. Így nevezi szentnek az Újszövetség is Istent (Lk 1,49; Jn 17,11; Jel 4,8; 6,10). Emellé azonban odakerül az emberré lett Istennek, Jézus Krisztusnak a szentsége, hiszen benne az Isten teljessége jelent meg az emberek között (Mk 1,24; Lk 1,35; Jn 6,69; Jel 3,7). Ugyancsak ószövetségi

az Újszövetségben jórészt tovább élnek az ószövetségi fogalmak,

gi párhuzamként jelenik meg Krisztus úgy, mint Isten népének – és ez itt már természetesen az egyházat jelenti – egyetlen és szent főpapja (Zsid 7,26).

Az ószövetségi választott nép szentségét az Újszövetség a Krisztusban, illetve a keresztségben történt lelki újjászületés révén áthagyományozza az egyházra, a Krisztus-hívókra. Ilyen módon az ószövetségi exodustradícióban fellelhető kiválasztottságot már a keresztyénekre érti (1Pt 2,9; vö. 2Móz 19,6). Sőt, egy fajta különbségtétellel is találkozunk, hiszen míg az ószövetségi kultusz csupán külsőleg tette tisztává az abban résztvevőket, addig Krisztusnak a kereszten bemutatott áldozata valóságosan és lényegileg szenteli meg a benne hívőket (Zsid 9,11–14; 10,10). Ezzel szélesre nyílnak a Krisztus-hívők távlatai, hiszen a szentek örökségére, a mennyieikkel való közösségre lettek elhívva (Ef 1,18; Kol 1,12).

Krisztusnak a kereszten bemutatott áldozata valóságosan és lényegileg szenteli meg a benne hívőket

Így tehát a Krisztus-hívők már ebben a világban is Isten népeként léteznek. Miközben a bűn valóságos, a hívők megszentelt volta is az. Pál mindezt a mennyei polgárjog (τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς [to politeuma en uranoisz]) kifejezéssel írja le, sőt tökéleteseknek (τέλειος [teleiosz]) is nevezi a hívőket (Fil 3,15.20). Ebből az állapotából adódóan a keresztyén embernek, aki Istenhez tartozó teremtmény, sőt Krisztus testének a része (Róm 12,5; 1Kor 12,27; Kol 1,18), aki az ő halálának és feltámadásának útját járta végig a keresztségben (Róm 6,3–4), ügyelnie kell a mindennapokban arra, hogy ehhez méltón, vagyis szentként éljen (Róm 12,1–2; 2Kor 7,1; 1Thessz 3,13).

Ugyancsak Páltól tudjuk azt, hogy a „szent” kifejezés egyszerűen a keresztyén ember megnevezésére is szolgált az ősegyházban, illetve hogy megszólításként is használatban volt (Róm 1,7; 15,25; 1Kor 1,2; 16,1; 2Kor 1,1; 13,12; Ef 1,1; Fil 1,1; 4,21–22; Kol 1,2). Ez azonban nem páli sajátosság lehetett, hanem szélesebb körben is elterjedt, amint ezt Polikárp szmürnai püspöknek az Újszövetség kései irataival egyidőben kelt levele is mutatja. Ebben a teljes egészében csak latin fordításban rendelkezésünkre álló

a „szent” kifejezés egyszerűen a keresztyén ember megnevezésére is szolgált az ősegyházban,

iratban így inti a levél címzettjeit, a filippi keresztyéneket a hittestvérekért való könyörgésre: „Imádkozzatok az összes szentekért!” (*Pro omnibus sanctis orate!*)³

3. Dogmatikai háttér

3.1. A szentek tiszteletének kialakulása

A fentiek tükrében kimondhatjuk, hogy az Újszövetség magukat a Krisztusban hívőket nevezzi szenteknek, nem pedig közülük némelyeket. Ugyanakkor bizonyos személyeknek kitüntetett szerepet is tulajdonít, mint akik a hitükkel példát adnak, és így a többiek hitét is erősítik (Zsid 11,4–40). Pál szintén megjegyzi, hogy Jézus három tanítványára, Jakabra, Kéféásra, azaz Péterre, illetve Jánosra oszlopokként (στυλοί [sztüloi]) tekintenek a hívők (Gal 2,9). Szentek különleges tiszteletéről azonban ekkor még nem beszélhetünk.

Annak gyökerei az ógyházat sújtó, a keresztyénüldözések által meghatározott tapasztalatokban keresendők. A kezdetben Krisztus közeli visszajövetelét és ezzel az üdvösség beteljesedését váró egyháznak a világban való megmaradásra és Isten országa ügyének itteni képviselőjére kellett berendezkednie, ennek pedig az üldözések során komoly ára volt: vértanúk sora adta az életét Krisztusért, miközben persze akadtak olyanok is, akik elgyengültek, és hitehagyottakká váltak. A keresztyének magától értődő természetességgel emlékeztek meg vértanúikról⁴ – különösen is a haláluk évfordulóján –, és így azok tisztelete kisebb-nagyobb körben egyre erősebbé vált, hiszen a hit példaképeiként tekintettek rájuk, akik az életük árán is kitartottak Krisztus mellett. Minthogy a keresztyén gondolkodás szerint az egyház teljességét minden idők hívői együtt alkotják, így a már elhunytakat is a közösség részének tekintették, egy fajta célba érkezett, mennyei egyházként, amely felé az aktuális nemzedék e világi útja is tart. A nevüket megőrizték, esetleg a sírjukat is megjelölték valamilyen módon. Különleges szerepükről árulkodik számos ránk

maradt mártírlégenda, de lenyomata ennek a IV. századtól tetten érhető – a római katolikus liturgiában napjainkban is használatos – úrvacsorai imádság, az úgynevezett római kánon, amelynek szövegében Mária és az apostolok mellett név szerint meg van említve jó néhány mártír és hitvalló: Felicitás, Perpétua, Kozma, Damján, Klétusz és mások.⁵ A IV. század közepén

a hit példaképeiként tekintettek rájuk, akik az életük árán is kitartottak Krisztus mellett.

3 Vanyó László (szerk.): *Apostoli atyják*. Budapest, 1988, Szent István Társulat, 203. /Ókeresztyény írók, 3./

4 Annak analógiájára, ahogyan mi is megemlékezünk a nemzetért életüket áldozó hősököről október 6-án vagy november 4-én.

5 *A II. Vatikáni Egyetemes Szent Zsinat határozata szerint megújított és VI. Pál pápa tekintélyével kihirdetett Római misekönyv*. Budapest, 1991, Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, 437–446. <https://tar.liturgia.hu/Dokumentumok/Romai%20Misekonyv/MISSALE%20ROMANUM%201991.%20-%2020hun.pdf> (letöltve: 2025. február 16.).

összeült gangrai⁶ zsinat ránk maradt dokumentumai is azt bizonyítják, hogy a korabeli egyház ragaszkodott a vértanúkkal való közösség megéléséhez: „Ha valaki gőgből vagy ellenszenvből gyalázza a mártírok sírjánál rendezett összejö-

a korabeli egyház ragaszkodott a vértanúkkal való közösség megéléséhez:

veteleket és az ott végzett szertartásokat meg a mártírok emlékét, közösíttessék ki.”⁷

Az üldözések megszűnésével, valójában azonban már korábban is megjelent azoknak a hitvallóknak a tisztelete, akik nem a vértanúságukkal, hanem a kegyes életükkel, hitük szilárdságával vívták ki a testvéreik elismerését. Haláluk után rájuk is mint példaképekre tekintettek, akiknek az élete az élők hitét is megerősíti.

A torzulás akkor következett be a szentek tiszteletében, amikor a mennyei és a földi egyház misztikus egységének, illetve a hitben való példamutatásnak a gondolatához az is társult, hogy a múltban élő szent emberek elérték a tisztaságnak azt a fokát, amelyben mentesek voltak a bűntől. Ez a feltevés például Máriával kapcsolatban már egészen korán, az V. században kialakult, majd fokozatosan kiterjedt a valamilyen egyházi eljárás révén szentnek minősített, szentté avatott elhunytakra is.

Erre épült rá az, hogy a mennyei szentekre egyre inkább olyan közbenjárókként tekintettek, akik ugyanolyan hathatósan képviselik az élők ügyét Isten színe előtt, mint az egyébként a Szentírásban közbenjárónak (μεσίτης [meszitész]) nevezett Krisztus (1Tim 2,5). Így vált elfogadottá az ő közbenjárásukért való könyörgés. Mindemellett számos szentre az élet egyik-másik területéért vagy valamely mesterségért, tevékenységért „felelős” védőszentként gondoltak, akinek a támogatása szükséges e tevékenységeket végzők számára.

E későbbi torzulások közül azonban a legszélsőségesebb az volt, hogy a meghalt szentek vélt érdemeit az élők számára is megszerezhetőnek minősítették. A középkori kegyességben ezért terjedt el a búcsú gyakorlata, annak az alapja ugyanis éppen az volt, hogy a már mennybe jutott szentek olyan sok érdemet szereztek életük során Isten előtt, hogy azokból mintegy részesülhetnek az élők, illetve a tisztítótűzben szenvedők is, és így közelebb juthatnak az üdvösséghez.

Ugyanígy a későbbi és persze napjainkig ható torzulások között kell számon tartanunk azt a szemléletet, amely a szenteknek mint a mennyei egyháznak a teljes kiiktatását jelenti az egyház kegyességéből. Ez egy fajta helytelen reakció volt a fent említett tévelygésekre a XVI. században és az azt követő időkben, mely figyelmen kívül hagyta a lutheri reformáció által képviselt, az eredeti tradícióhoz visszanyúló álláspontot. Szomorú, hogy ez a szentek tiszteletét mindenestől megszüntetni kívánó szemlélet számos lutheránus közösségben is teret nyert, mégpedig elsősorban ott – és hazánkban éppenséggel ez a helyzet –, ahol az evangélikus egyház történelmi okokból erős református hatás alá került.

6 Ma: Çankırı, Törökország.

7 Vanyó László (szerk.): *Az ókeresztény kor egyházfegyelme*. Budapest, 1983, Szent István Társulat, 336. /Ókeresztény írók, 5./

3.2. Luther álláspontja a szentek tiszteletével kapcsolatban

Luther természetszerűleg korának alaposan megromlott értelmezése szerint találkozott a szentek szerepének és tiszteletének kérdésével. Ebből adódóan gyakran erősen kritikus hangon szólt meg a témával kapcsolatban.

Kritikai állásfoglalásainak alapja az a krisztocentrikus látásmód, amelyet ő a kereszt teológiájának nevezett, és amely szerint az ember egyedül Krisztus áldozata alapján, Isten meg nem érdemelt, kegyelmes ajándékként nyerheti el az üdvösséghez szükséges igazságot, és ebben a folyamatban neki magának nincs semmilyen szerepe.

Ennek értelmében Luther a szentek helyét is másként látta, mint ahogyan a kor teológiája hirdette: „Először is, tudjátok, hogy a pápisták nemcsak azt tanítják, hogy a szentek közbenjár-
nak érettünk az égben, amit amúgy sem tud-
hatunk biztosan, mivel az Írás nem szól erről,
hanem azt is, hogy a szenteket istenekké tették,
hogy patrónusainkká legyenek, akiket segítsé-
gül hívhatunk, köztük azokat is, akik soha nem

Kritikai állásfoglalásainak alapja
az a krisztocentrikus látásmód,

is éltek [Eitlich auch die nye gewest sind].⁸ És valamennyi szentet különleges erővel és hatalommal ruházzák fel, egyiket a tűz felett, a másikat a víz felett, amazt a pestis felett, a láz felett és mindenféle gyötrelem felett, úgyhogy Istennek igencsak tétlenkednie kell, ha helyette ez a sok szent munkálkodik.”⁹ Isten nem parancsolja meg, hogy a szentek közbenjárását kérjük, annak elmulasztása tehát nem veszélyezteti az üdvösségünket. Sőt, a hozzájuk való fohászkodás veszélyt is rejt a gyenge hitű ember számára: „Természetünk enélkül is erős hajlandóságot mutat arra, hogy Istentől és Krisztustól menekülve az emberekbe kapaszkodjunk.”¹⁰

Ez azonban nem jelenti azt, hogy Luther mindenestől el akarta törölni a szentek tiszteletét. Csupán azt hangsúlyozta, hogy annak nem szabad felváltania vagy megelőznie a Krisztusban való hitet. Különösen fontosnak tartotta Luther ezt azokkal kapcsolatban, akiknek gyengébb a hitük, és esetleg megbotránkoznának azon, ha a szentek tiszteletét teljesen kivezetnék az egyház kegyességéből. Rájuk való tekintettel fogalmazott így – a maga sajátos stílusában – egy konkrét helyzetre reflektálva: „Hadd hívják segítségül a szentek nevét, hogyha számár módjára iázni akarnak, amíg csak tudatában vannak annak és ügyelnek arra, hogy bizodalmutkat és hitüket ne a szentekbe vessék, hanem egyedül Krisztusba.”¹¹

8 A különös megjegyzés háttere az a már Luther által is tudott tény, hogy a legendák által bemutatott szentek közül jó néhányról utóbb kiderült, hogy fiktív személyek voltak, a róluk szóló történetek pedig pusztán a hitmélyítő irodalom termékei.

9 Gesztes O. – Szita Sz. ford. Nyílt levél a fordításról és a szentek közbenjárásáról. In Csepregi Zoltán (szerk.): *Luther válogatott művei*. 5. köt. *Bibliafordítás, vizsgálatás, imádság*. Budapest, 2011, Luther Kiadó, 637–638.

10 Gesztes O. – Szita Sz. ford. Luther: *Nyílt levél...* (9. jz.), 638.

11 Márton J. ford. Az erfurti egyháznak. In Csepregi Zoltán (szerk.): *Luther válogatott művei*. 7. köt. *Levelek*. Budapest, 2013, Luther Kiadó, 334.

Emellett abban Luther maga sem kételkedett, hogy a szentek Istennel való közösségben élnek: „Bizonyosak vagyunk abban, hogy a szentek mindnyájan Krisztusban vannak, akár életükben, akár halálukban.”¹² Így számára az is magától értődő volt, hogy a földön zarándokoló egyház a mennyei szentekkel is egyféle közösségben él, csak hogy abból nem következik a korban gyakorolt, valóban eltorzult tiszteletük: „Ahogyan az angyalok a mennyben imádkoznak értünk – maga Krisztus is ezt cselekszi –, éppúgy imádkoznak a szentek is a földön, vagy talán a mennyben is. De ebből nem következik, hogy az angyalokat és a szenteket segítségül hívjuk, imádjuk, nekik börtöt és ünnepeket ajánljunk fel, misézzünk, áldozunk, templomokat, oltárokat és istentiszteleteket adományozunk, és több más módon szolgáljuk és pártfogóinknak tartjuk őket, és mindenféle segítséget nekik tulajdonítunk, és mindegyikre külön tisztet ruházzunk, ahogyan a pápisták ezt teszik és tanítják.”¹³

Megkockáztathatjuk tehát azt a megállapítást, hogy Luther számára a szentek felé kifejezett tisztelet *adialoron*, azaz a hit szempontjából közömbös kérdés mindaddig, amíg az nem veszélyezteti a Krisztusban való bizalom kizárólagosságát. Így aztán amikor a szentek helyes tiszteletéről beszél, voltaképpen akkor sem szól másról, mint az Isten előtt való hódolatról, hiszen a szentek élete éppen az ő hatalmas cselekvését példázza: „De ha a szenteket igazán akarod tisztelni és dicsérni, akkor járj el az Írásban foglalt példák szerint, melyekből látható, hogyan kell belefoglalni az imába vagy hálaadásba vagy panaszba az Isten által a szenteknek

adott kegyelmet és javakat. [...] Látod ezekből, hogy nem fohászokodnak egy szenthez sem, hanem inkább dicsérik az Istent, amiért e javakat ígerte és adta nekik ébresztésünk céljából, s hogy egyedül őnála kell e kegyelmet bizalommal keresni.”¹⁴

ha a szenteket igazán akarod tisztelni és dicsérni, akkor járj el az Írásban foglalt példák szerint,

3.3. Az ágostai hitvallás tanítása a szentekről

Luther álláspontjának megfelelően az ágostai hitvallás sem arról beszél, hogy a szentek tisztelete önmagában elvetendő volna. Figyelemre méltó már az a körülmény is, hogy Melanchthon nem a hitvallásnak a megszüntetett visszaélésekről szóló második részében, hanem a lutheránus fél részéről az egyház tanításának változatlanságát bizonyító első részben tárgyalja a témát. Abban a részben tudniillik, amellyel kapcsolatban jelzi, hogy „semmi sincsen benne, ami a

12 Márton J. ford. Luther: *Az erfurti egyháznak...* (11. jz.), 334.

13 Pröhle K. ford. Schmalkaldeni cikkek. In Reuss András (szerk.): *Schmalkaldeni cikkek. Értekezés a pápa hatalmáról és elsőbbségéről. Kis káté. Nagy káté.* Budapest, 2019, Luther Kiadó, 33–34. /Konkordiakönyv. A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai, 4./

14 Rajter J. ford. Az új bálvány és ősi ördög ellen, akit Meissenben szentté akarnak nyilvánítani. In Csepregi Zoltán (szerk.): *Luther válogatott művei.* 2. köt. *Felelősség az egyházért.* Budapest, 2017, Luther Kiadó, 516.

Szentírástól vagy az egyetemes egyháztól [*ab ecclesia catholica*] vagy a római egyháztól eltérne, amennyire ezt az egyházi írókból ismerjük.”¹ Értsük ez utóbbit úgy, hogy a későbbi torzulásoktól és újításoktól mentesen, ahogyan azt eredetileg a római egyház, vagyis a nyugati keresztyénség képviselte.

Eszerint pedig „a szentekről megemlékezhetünk azért, hogy kövessük hitüket és jó cselekedeteiket”.² Amitől a hitvallás élesen elhatárolódik, az a szentek közbenjáró szerepe: „Azt azonban nem tanítja a Szentírás, hogy a szentekhez fohászkodjunk, és a szentektől kérjünk segítséget, mert egyedül Krisztust állítja elénk közbenjáróul, engesztelésül, főpapul és szószólóul.”³

A hitvallás apológiájában Melancthon részletesen is kifejti, hogy az ellenfelek álláspontjától eltérően miben is áll a szentek iránti valódi tisztelet: „Hitvallásunk helyesli a szentek tiszteletét. Háromféle tiszteletet kell helyeselnünk. Az első a hálaadás. Hálát kell ugyanis adnunk Istennek, hogy példát mutatott az irgalmasságra, hogy kijelentette, üdvözíteni akarja az embereket, hogy tanítókat és egyéb adományokat adott az egyháznak. Ezeket az adományokat, mivel hatalmasak, magasztalni kell, és dicsérni kell a szenteket, akik hűségesen éltek ezekkel az adományokkal, ahogyan Krisztus is dicséri a munkálkodó hívőket (Mt 25,21.23). A tiszteletadás második fajtája hitünk megerősítése; amikor látjuk, hogy Péter bocsánatot nyer a megtagadásért, attól mi is megerősödünk, hogy erősebben higgyük, a kegyelem valóban erősebb a bűnnél (Róm 5,20). A tiszteletadás harmadik fajtája először a hit, azután a többi erény követése; ezeket ki-ki a saját hivatásában kövesse.”⁴

„a szentekről megemlékezhetünk azért, hogy kövessük hitüket és jó cselekedeteiket”

Rámutat ugyanakkor arra is, hogy a szentekkel kapcsolatos legveszedelmesebb visszaélés abban nyilvánul meg, amikor az ő érdemeiket Krisztus áldozata és annak érdeme mellé helyezik. Amint korábban láttuk, ez élő felfogás volt a korabeli egyházban, tudniillik „fel is használják a szentek érdemeit mások számára, és a szentekből nemcsak könyörgőket, hanem engesztelőket is csinálnak”.⁵ Ez elfogadhatatlan, hiszen éppen maguknak a szenteknek a példája mutat rá Krisztus személyének és váltságművének páratlanságára és egyedül üdvözítő voltára: „Bár elismerjük, hogy a boldogságos Mária imádkozik az egyházért, de vajon ő veszi magához a lelkeket a halálban, vajon ő győzi le a halált, vajon ő az, aki megelevenít? Vajon mit tesz akkor Krisztus, ha ezeket a boldogságos Mária teszi? Bár ő a teljesebb tiszteletre méltó, azt mégsem

1 Bódi E. – Reuss A. ford. *Ágostai hitvallás*. Budapest, 2008, Luther Kiadó, 38. /Konkordiakönyv. A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai, 2./

2 Bódi E. – Reuss A. ford. *Ágostai hitvallás...* (15. jz.), 37.

3 Bódi E. – Reuss A. ford. *Ágostai hitvallás...* (15. jz.), 37.

4 Bódi E. – Reuss A. ford. *Apológia...* (2. jz.), 236.

5 Bódi E. – Reuss A. ford. *Apológia...* (2. jz.), 238.

akarja, hogy egyelővé tegyék Krisztussal, hanem inkább azt akarja, hogy példájára tekintsünk és azt kövessük.”⁶

4. Gyakorlati megközelítés

4.1. Az egyház időn és téren átívelő valósága

Hogy a szenteket szabad-e, és ha igen, hogyan szabad lutheránus keresztyénekként tisztelnünk, arra a legkézenfekvőbb módon akkor találjuk meg a választ, ha az egyház valóságának misztériumából indulunk ki. Ez ugyanis valóban titok, amely túlmutat a racionálisan értelmezhető kereteken. Jól ismerjük az ágostai hitvallás egyszerű meghatározását az egyházzól, miszerint az „a szentek gyülekezete [*congregatio sanctorum*], amelyben az evangéliumot tisztán tanítják, és a szentségeket helyesen szolgáltatják ki.”⁷ Abba viszont talán kevésbé gondolunk bele, hogy ennek a közösségnek nem ott húzódnak a határai, ahol mi gondoljuk. Amikor Krisztus egyházáról – tehát voltaképpen a szentekről – beszélünk, akkor nem az elhunytakra, de nem is a jelenleg a világban zárandokoló közösségre gondolunk, hanem mindkettőre egyaránt.

ennek a közösségnek nem ott húzódnak a határai, ahol mi gondoljuk.

Bár gyakran idegenkedünk a szentekhez való kapcsolódásnak a gondolatától, az mégis valóság. Olyan valóság ráadásul, amely természetes módon jelenik meg istentiszteleteinken, dacára annak, hogy azt számos torzító hatás befolyá-

solta, alakította az elmúlt évszázadokban, hazánkban legalábbis mindenképpen. Az úrvacsorai liturgiában ugyanis vasárnapról vasárnapra elhangzik, hogy „az üdvözültek mennyei seregével és a földön élő egész anyaszentegyházzal együtt boldogan áldunk és magasztalunk téged, és ujjongó énekkel hirdetjük szent neved dicsőségét.”⁸ Az *Agenda* idézett szavait a *Liturgikus könyvben* található szövegváltozat ezen felül az angyalok említésével is kibővíti.⁹ Helyesen, hiszen a liturgikus szövegek e helyen is a valóságot mutatják be: Krisztus teste, az egyház időtől és tértől függetlenül alkot egységet, és annak részei a ma élőkön túl a már elhunyt hívők, sőt a mennyei teremtmények, Isten angyalai is. Az úrvacsora szentsége éppen ezt a titokzatos valóságot ábrázolja ki: a szentség ünneplésének nem pusztán a gyülekezetnek az adott templomban jelen lévő, az oltárnál térdelő tagjai a részesei, hanem az egész egyház, a mennyben és a földön, vagyis Krisztus egész teste – pontosan úgy, ahogyan a szentség vételekor Krisztus teljes testét és véréit vesszük magunkhoz, nem pedig annak egy falatját vagy kortyát.

6 Bódi E. – Reuss A. ford. *Apológia...* (2. jz.), 242.

7 Bódi E. – Reuss A. ford. *Ágostai hitvallás...* (15. jz.), 24.

8 Pröhle Károly (szerk.): *Agenda a Magyarországi Evangélikus Egyház lelkeszei számára*. Budapest, 1996, Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, 42.

9 *Evangélikus istentisztelet. Liturgikus könyv*. Budapest, 2007, Luther Kiadó, 118.

Bármennyire idegennek tűnik is tehát sokaknak a lutheránus közegben a szenteknek a tisztelet és megbecsülés hangján való említése – aminek az oka egyébként főként a református puritanizmus és a racionalizmus sajnálatosan egyszerre jelentkező térnyerése egyházunkban –, ők az elhatározásunktól és az ízlésünktől függetlenül elszakíthatatlan részesei a hitünk megélésének. Ennél fogva komoly tisztelettel és Isten iránti hálával vonhatjuk be őket mindennapi kegyességünkbe. Nem mint érdemekkel rendelkező, különleges közbenjárásra alkalmas „csodatévőket” – ahogyan a torz középkori teológia beszélt róluk –, hanem mint olyan egykor e világban élt, kegyelmet nyert bűnösöket, akiknek az életén Isten hatalmas cselekedetei tükröződnek.

Krisztus teljes testét és vérért vesszük magunkhoz, nem pedig annak egy falatját vagy kortyát.

4.2. Isten cselekvésének hordozói

A fenti teológiai összkepből óhatatlanul kibontakozik a szenteknek egy olyan sajátos funkciója, amellyel az élők hitének egy fajta támaszai lehetnek. Ha ugyanis az egyház téren és időn átívelő valóság, akkor annak közösségét csakis ilyen módon tapasztalhatjuk meg. Ha a velünk élő hittestvérek odafigyelő, hordozó szeretete megerősíthet minket a magunk hitében, akkor miért kételkednénk abban, hogy a már célba ért hittestvérek is ugyanígy mellettünk állnak a hit harcában? Mégpedig olyan módon, hogy azzal egyrészt megerősítenek bennünket személyes meggyőződésünkben, adott esetben egy-egy nehéz helyzetben, másrészt a maguk példájával éppenséggel Krisztusra irányítják a figyelmünket. Ezt a már üldöztetést szenvedő egyház korszakában is látták elődeink: „Ezért tehát mi is, akiket a bizonyágtévőknek ekkora fellege vesz körül,¹⁰ tegyünk le minden ránk nehezedő terhet és a bennünket megkörményező bűnt, és állhatatossággal fussuk meg az előttünk levő pályát.” (Zsid 12,1).

Luther maga sem vonta kétségbe, hogy a mennyei egyház a földön zarándokló hívők megerősítésére való. Evangélikusokként éppen az ő példája nyomán magától értődő természetességgel imádkozzuk reggel és este az őrangyalok segítségét kérő szavait: „Szent angyalod legyen velem, hogy a gonosz ellenség erőt ne vehessen rajtam.”¹¹ A szentek tiszteletének liturgikus vonatkozásait is azok valódi szerepének megfelelően értelmezte át: „Az összes szent ünnepét el kellene törölnünk, de ha jó keresztény legenda kapcsolódik az evangéliumhoz, azt vasárnap az evangélium után példaként fel lehet olvasni.”¹² A

a mennyei egyház a földön zarándokló hívők megerősítésére való.

10 Tudniillik a levél előző fejezetében felsorolt ószövetségi alakok, akik a hitükkel példát mutattak az utókornak.

11 Pröhle K. ford. Kis káté. In *Konkordiakönyv* 4. köt. (13. jz.), 140–141.

12 Paulik J. ford. A gyülekezeti istentisztelet rendjéről. In Csepregi Zoltán (szerk.): *Luther válogatott művei*. 3. köt. *Felelőség a gyülekezetért*. Budapest, 2024, Luther Kiadó, 208–209.

szentek tiszteletével, emlékezetük ébren tartásával ugyanis nem a szenteket szolgáljuk, ellenkezőleg: életük, hitük példájával ők szolgálnak bennünket.

nem a szenteket szolgáljuk, ellenkezőleg: életük, hitük példájával ők szolgálnak bennünket.

Ne feledjük, hogy a szentek tiszteletének gyökere kimondottan az egykori vértanúkról való megemlékezésben keresendő. Márpedig legyen az véres keresztyénüldözés – ezzel is találkozunk a világ számos pontján – vagy annak

burkolt formája – ezt akár a magunk bőrén is tapasztalhatjuk – vagy egyszerűen csak egy-egy döntési kényszer valamely morálisan vagy bármely más tekintetben kiélezett helyzetben: ilyen esetekben a keresztyén embernek aligha van önmagában ereje a kitartásra vagy a helyes út meglátására. Ilyenkor jelent lelki erőt az előttünk jártaknak, a szenteknek a példája, amely azonban – és ezt nem lehet eléggé hangsúlyozni – nem az ő érdemük, hanem annak a jele, hogy az övéiről soha meg nem feledkező Isten velük volt, és megtartotta őket minden körülmények között. Ez pedig arra bátorít bennünket, hogy velünk sem fog másképpen cselekedni.

Azt pedig akár teljesen profán módon is megjegyezhetjük: amikor a hosszú ideig stabilnak látszó értékrend annyira meglazul és felborul, mint ahogyan azt napjainkban átélhetjük, kellene-e nekünk és általunk akár másoknak is jobb példák, mint a régi idők szent emberei? Miközben alig leplezetten ismét veszedelmes eszmék terjednek közöttünk, drámai módon megnövekszik a rejtélyesen irányított közösségi média befolyása, üres életű „celebek” kerülnek piederstálra, vajon nem kötelességünk-e nekünk mindezekkel szemben olyan példaképekkel szolgálnunk a világ számára, akik az istenfélelemnek, a hit bátorságának, a meggyőződésükhöz való ragaszkodásnak az értékrendjét közvetítik?

4.3. Szentek legyetek!

„Szentek legyetek, mert én, az Úr, a ti Istenetek, szent vagyok” – hangzik a félremagyarázhatatlan felszólítás az Ószövetségben Izráel népe felé (3Móz 19,2). Az Újszövetség szerzője erre a kijelentésre hivatkozva fordítja le mindezt a keresztyén közösség helyzetére, mondván, hogy „ti is szentek legyetek egész magatartásotokban” (1Pt 1,15).

Amikor a szentek tiszteletének kérdését vizsgáljuk, és annak kapcsán körüljárjuk a szent fogalmát, nem mehetünk el amellett, hogy nem pusztán egyes kiemelt személyeket, illetve a hitben elhunytak összességét tekintjük szenteknek, hanem a kifejezés eredeti, biblikus jelentését felvállalva önmagunkat is. Hiszen a keresztségünk által – amikor is Krisztus nevét vehettük magunkra – mindannyian szent, vagyis Isten tulajdonaként folytatott életre vagyunk elhívva.

A teológia nyelvén megszentelődésnek nevezzük azt a folyamatot, amikor a Szentlélek a hitünket erősítve felkészít bennünket arra, hogy a mindennapi életünkben Isten színe előtt járjunk. Nem másról van szó valójában, mint hogy a Jézus Krisztus által a kereszten számunkra megszerzett kegyelmet a Szentlélek közel hozza hozzánk, mintegy „aktualizálja”, és ezzel az életünket más irányba fordítja. Folyamatot említettünk, ám ezt nem úgy értjük, mint valamely

kezdő és végpont közötti szakadatlan fejlődést. Ez az egyháztörténet során többször jelentkező perfekcionizmus kísértése, amely a keresztyén ember életét egy fajta lelki fejlődésként láttatja, amely fejlődésnek a végén teljesen tisztává válik. Végeredményben a szentekkel kapcsolatos torz középkori gondolkodás is ebben a tévtanításban gyökerezik, a „szükségesnél” több érdemet tulajdonítva egyes kiemelt személyeknek.

Valójában azonban a megszentelődés olyan folyamat, amely átfogja a keresztyén ember egész életét. Számol a bűnnel, ezért nem ígér tökéletességet, ám ugyanígy számol Isten napenkénti megújító irgalmával is. Ezért tekinthetjük a hitet küzdelemnek, amelyet azonban nem a magunk eszközeivel kell megvívunk, hogy érdemessé legyünk Isten jóindulatára, hanem a Szentlélek vívja meg értünk, láttatva rajtunk Isten hatalmas cselekedeteit.

A Szentléleknek megvannak az eszközei mindehhez. Luther így tanít erről: „Ahogyan a Fiú születésével, halálával, feltámadásával stb. szerezte meg azt az uralmat, amellyel magáévá tett minket, úgy végzi a Szentlélek a megszentelést a következőkkel: a szentek gyülekezetével vagy a keresztyén egyházzal, a bűnök bocsánatával, a test feltámadásával és az örök élettel, vagyis azzal, hogy először is szent gyülekezetébe visz, és az egyház ölébe tesz minket, rajtuk keresztül prédikál nekünk, és elvezet Krisztushoz.”¹³

Így tehát a keresztségünk a szentté válásunkat indítja el, az üdvösségben pedig – minden bűnünk és eltévelyedésünk dacára is – ez fog kiteljesedni.

A Szentléleknek megvannak az eszközei mindehhez.

Krisztus megszentelt népeként bizalommal énekeljük hát:

„Isten élő Lelke, jöjj, hadd lehessenek szent,
Jézusommal légyek egy már e földön lent!
Oldj fel, küldj el, tölts el tűzzel!
Isten élő Lelke, jöjj, hadd lehessenek szent!” (EÉ 244)

13 Pröhle K. ford. Nagy káté. In *Konkordiakönyv* 4. köt. (13. jz.), 251.

Summary

In this issue's *sermon*, **Károly Bácskai** proclaims the Good News of Easter in a special way: from the verse of Easter Saturday, through the story of Jesus' burial, he testifies that the significance of Jesus' death has reached and can reach the world of death and the tombs.

We then continue with *studies*. First, we publish the second part of **Botond Kertész's** article on the persecution of the Lutheran congregation in Budahegyvidék after 1959. It was an extremely exciting and turbulent period in the history of the congregation, from the denial of the right to elect a pastor to the problematic pastor to the decline of a rich congregational life. It provides our Readers with an instructive historical insight.

Next, we publish the first part of a study from **Gergely Isó**, who writes about the *second period of Lajos Ordass' bishopry*, from the time when Ordass was reinstated as bishop to the second time he was removed from this ministry. The event in church history of which he writes about in a fascinating and readable way is worth knowing about for every Lutheran.

We also conclude this issue with another study. As we live in a Roman Catholic environment in Hungary, we hear a lot about the saints, and it is important that we reflect on our Lutheran teaching on this issue. **József Tubán's** study *on the veneration of saints* helps us see more clearly.

We wish our dear Readers a blessed reading! May you have a blessed Easter, and may God grant you the opportunity to live the Good Friday message of Christ's salvation and the Easter joy of victory over death!

Zusammenfassung

In der *Predigt* dieser Ausgabe verkündet **Károly Bácskai** die frohe Botschaft von Ostern auf einzigartige Weise: Von der Sabbatpredigt über die Geschichte von Jesu Begräbnis bezeugt er, dass die Bedeutung des Todes Jesu die Welt des Todes und der Gräber erreicht hat und erreichen kann.

Wir fahren dann mit *Studien* fort. Zunächst veröffentlichen wir den zweiten Teil des Aufsatzes von **Botond Kertész über die Verfolgung der evangelischen Gemeinde in Budahegyvidék nach 1959**. Es war eine äußerst spannende und turbulente Zeit in der Geschichte der Gemeinde, von der Verweigerung des Pfarrwahlrechts über den problematischen Pfarrer bis hin zum Niedergang des reichen Gemeindelebens. Sie bietet unseren Lesern einen lehrreichen historischen Einblick.

Als nächste Studie folgt dann ein Schreiben von **Gergely Isó** (um genau zu sein: der erste Teil), *die über das zweite Episkopat von Lajos Ordass* schreibt, von der Wiedereinsetzung Ordass' in das Episkopat bis zu seiner zweiten Suspendierung vom Episkopat. Auf faszinierende und lesenswerte Weise schreibt er über ein kirchengeschichtliches Ereignis, dessen Kenntnis für jeden evangelischen Menschen unverzichtbar ist.

Wir schließen diese Ausgabe mit einer dritten Studie ab. Da wir in Ungarn in einem römisch-katholischen Umfeld leben, hören wir viel über die Heiligen, und es ist deshalb wichtig, dass wir über unsere evangelische Lehre zu diesem Thema nachdenken. Die Studie von **József Tubán über die Heiligenverehrung** hilft uns dabei.

Wir wünschen unseren lieben Lesern eine gesegnete Lektüre! Mögen Sie ein gesegnetes Osterfest haben, und möge Gott uns schenken, dass wir die Karfreitagsbotschaft von der Erlösung durch Christus und die Osterfreude über den Sieg über den Tod erleben können.

E számunk szerzői

Dr. Bácskai Károly teológiai tanár – Budapest

Dr. Kertész Botond levéltáros – Budapest

Dr. Isó Gergely történész – Budapest

Tubán József lelkész – Csorna

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

Ordass L.:	Nem tudok imádkozni	700,-
Ordass L.:	Akikkel az Úton találkoztam	500,-
Ordass L.:	Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
Ordass L.:	Úturaló	2500,-
Ordass L.:	A keresztfa tövében (új kiadás)	1100,-
Ordass L.:	Naplóm	4900,-
Giertz Bo-Ordass:	Hitből élünk	600,-
Terray L.:	Nem tehetett mást (Ordass püspök életútja - új kiadás)	1100,-
Scholz L.:	Tisztítsd meg szívedet!	250,-
Scholz L.:	Két sugárzó igazgyöngy (írásmagyarázat)	300,-
Scholz L.:	Elveszett és megtaláltatott (a tékozló fiúról)	150,-
Sólyom J.:	Hiszem-tudom (bevezetés az egyház tanításába)	400,-
Boleratzky L.:	Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
Virág J.:	Dr. Luther Márton önmagáról (6. kiadás)	1400,-
Luther M.:	14 vigasztaló kép	250,-
Botta I.:	Dévai Mátyás, a magyar Luther	200,-
Jung E.:	Hogyan vezesse a vasárnapi iskolát	450,-
Maróthy J.:	Szegények szíve (novellák)	700,-
Rözse I.:	A halál árnyékának völgyében	500,-
Boleratzky L.:	Evangélikus egyházjog (I-II. kötet)	1700,-
Kaj Munk:	Három dráma	600,-
Böröcz S.:	Kiáltás a mélyből (egy lelkész élete a Gulágon)	1400,-
Ittész J.:	Az evangélium hullámhosszán (meditációk)	500,-
Kapi B.:	Isten hárfása (Gerhardt Pál életregénye)	1400,-
Gémes István:	Fellebbentett fátyol (igehirdetések)	1250,-
Gémes István:	... „saját kezemmel írom: Pál”	1400,-
Joób Olivér:	Ünnep – hetven áhítat egy évre	1400,-
Joób Olivér:	Válasz	1600,-
Joób Olivér:	Élőszó. Hol és hogyan prédikáltam?	3000,-
Joób Olivér:	Közösség. Írások, előadások, énekefordítások	3000,-
Hallgrímur Pétursson:	Passió-énekek	1900,-
Fónyad Pál István (szerk.):	Elég néked az én kegyelmem, Fónyad (Fuchs) Pál élete és munkássága	2000,-
Joób Olivér Dávid:	A tanítványok imádsága	1900,-

A keresztyén igazság egy szám ára 1225 Ft, az éves előfizetés 4900 Ft.

Folyóiratunk megrendelhető: Ordass Lajos Alapítvány, 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Alapítványunk kiadványait megvásárolhatja vagy postai szállítással megrendelheti a Huszár Gál könyvesboltban (1054 Budapest, Deák tér 4.). Telefon: 20 314 2632 (egyházi flottás), honlap: huszargal.hu

Tartalmi összesítő

Jelen számunk *igehirdetésében* **Bácskai Károly** hirdeti meg húsvét örömhírét különleges módon: nagyszombat igéjéből, Jézus eltemetésének történetén keresztül tesz tanúságot arról, hogy Jézus halálának jelentősége elhatott és elhat a halál és a sírok világába.

Ezután *tanulmányokkal* folytatjuk. Először **Kertész Botond** írásának második részét közöljük, melyet a *budahegyvidéki evangélikus gyülekezet 1959 utáni meg-hurcolásáról* írt. Rendkívül izgalmas és mozgalmas időszak volt ez a gyülekezet történetében a lelkészválasztó-jog megtagadásától kezdve a problémás lelkészen át a gazdag gyülekezeti élet leépüléséig. Tanulságos történelmi ismeretekkel gazdagítja Olvasóinkat.

Ezután **Isó Gergely** tanulmányának első részét közöljük. Ő *Ordass Lajos második püspökségéről* ír attól kezdve, hogy hogyan kerülhetett újra a püspöki székbe Ordass addig, hogy másodszor is félreállították püspöki szolgálatából. Lebilincselő, olvasmányos módon ír arról az egyháztörténeti eseményről, melynek ismerete minden evangélikus számára nélkülözhetetlen.

Jelen számunkat is tanulmánnyal zárjuk. Mivel római katolikus környezetben élünk Magyarországon, ezért sokat hallunk a szentekről, és fontos, hogy mi is átgondoljuk evangélikus tanításunkat ebben a kérdésben. Ebben van segítségünkre **Tubán József** tanulmánya, melyben a *szentek tiszteletéről* ír.

Áldásos olvasást kívánunk kedves Olvasóinknak! Legyen áldott húsvétjük, adja meg Isten, hogy megéljük nagypéntek üzenetét Krisztus megváltásáról és húsvét örömhírét a halál feletti győzelemről!